

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ
І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ**

СВІТОВИЙ ОЛЕКСАНДР МИХАЙЛОВИЧ

УДК 338.439:633.1:330.143

**ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ЗАСАДИ
ФОРМУВАННЯ ДОДАНОЇ ВАРТОСТІ У ЗЕРНОПРОДУКТОВОМУ
ПІДКОМПЛЕКСІ АПК**

08.00.03 «Економіка та управління національним господарством»

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук

Київ – 2021

Дисертацією є кваліфікована наукова праця на правах рукопису
Роботу виконано в Уманському національному університеті садівництва
Міністерства освіти і науки України

Науковий консультант доктор економічних наук,
професор, академік НААН
Кваша Сергій Миколайович,
Національний університет біоресурсів
і природокористування України,
проректор з науково-педагогічної роботи
та розвитку

Офіційні опоненти: доктор економічних наук,
професор, академік НААН
Пугачов Микола Іванович,
Національний науковий центр
«Інститут аграрної економіки» НААН,
заступник директора з наукової роботи

доктор економічних наук, професор
Коваль Віктор Васильович,
Південний науковий центр
Національної академії наук України
та Міністерства освіти і науки України,
директор

доктор економічних наук, доцент
Ільницький Денис Олександрович,
Державний вищий навчальний заклад
«Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана»,
професор кафедри міжнародної економіки

Захист відбудеться «12» травня 2021 року о 10⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.004.01 у Національному університеті біоресурсів і природокористування України за адресою: 03041, м. Київ, вул. Героїв Оборони, 15, навчальний корпус № 3, кімната 308

З дисертацією можна ознайомитися у науковій бібліотеці Національного університету біоресурсів і природокористування України за адресою: 03041, м. Київ, вул. Героїв Оборони, 13, навчальний корпус № 4, кімната 41а

Автореферат розіслано «09» квітня 2021 року

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

О. П. Гогуля

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Подальший стабільний розвиток зернопродуктового підкомплексу АПК України залежить більшою мірою від оптимізації виробництва та досягнення оптимальної величини доданої вартості. Збільшення доданої вартості в зернопродуктовому підкомплексі, як найбільшому підкомплексі аграрного сектору нашої країни, є вагомим внеском у зростання валового внутрішнього продукту України і національного доходу. Зокрема, йдеться не тільки про абсолютне збільшення доданої вартості, а й про оптимальну величину її елементів. Щоб вирішити це завдання на довгостроковий період необхідно вибрати правильну стратегію в управлінні доданою вартістю.

Важливо зосередити увагу на тих системних підходах, які б дали можливість розглянути всі питання комплексно із залученням більшої кількості взаємопов'язаних елементів, у тому числі розвиток кооперації та інтеграції підприємств зернопродуктового підкомплексу, а також створення кластерних систем. З огляду на високий експортний потенціал підкомплексу пріоритетним має стати нарощення частки експорту саме продуктів переробки зерна, що підвищує величину доданої вартості.

Наукові підходи щодо трактування та дослідження доданої вартості запропонували такі закордонні вчені: Макконнелл Кемпбелл Р., Стенлі Л. Брю, М. Портер, П. А. Семюельсон, В. Д. Нордгауз, Б. Фельдерер, Ш. Хомбург та ін. Теоретико-методологічні та методичні аспекти дослідження формування доданої вартості в національному господарстві, зокрема в зернопродуктовому підкомплексі АПК, висвітлено в наукових працях вітчизняних науковців, серед яких: С. І. Дем'яненко, В. В. Зіновчук, М. М. Ільчук, С. М. Кваша, В. В. Коваль, В. А. Колодійчук, Ю. Я. Лузан, М. М. Одінцов, В. Я. Месель-Веселяк, П. Т. Саблук, М. Й. Хорунжий та ін.

Також істотний внесок у дослідження підвищення ефективності зернопродуктового виробництва, збільшення його прибутковості здійснили такі вчені: А. Д. Діброва, В. Д. Залізко, Д. О. Ільницький, О. В. Нікішина, Ю. О. Нестерчук, М. І. Пугачов, Л. В. Шинкарук та ін. Науковці, які розвинули систему поглядів на формування окремих елементів доданої вартості та їх системного аналізу: Манків Грегорі Н., А. Ф. Бурик, П. І. Гайдуцький, М. Ф. Кропивко, Т. Г. Маренич, М. Й. Малік, В. В. Оскольський, О. Г. Шпикуляк, О. М. Шпичак та ін.

Проте ступінь впливу певних чинників на величину та структуру доданої вартості за окремими культурами та її формування в подальшій переробці зерна вивчена недостатньо. Особливої уваги потребує питання підвищення якості зерна, яке реалізується, та збільшення виробництва зернопродуктів із високою доданою вартістю. Поглиблений аналіз системи управління доданою вартістю зернопродуктового підкомплексу з метою пошуку шляхів її удосконалення може бути одним з основних економічних інструментів розвитку аграрного сектору України.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертація виконувалася згідно з тематикою наукових досліджень Уманського національного університету садівництва у межах науково-дослідної теми: «Теоретико-методологічні та прикладні засади соціально-економічного розвитку аграрної сфери економіки України в умовах глобалізації» (номер державної реєстрації 0116U003210), де автором досліджено організаційно-економічні засади формування доданої вартості в зернопродуктовому підкомплексі АПК; Національного університету біоресурсів і природокористування України за темою: «Наукові засади ефективного господарювання в агропромисловому виробництві» (номер державної реєстрації 0116U001708), у межах якої здобувачем надано комплексну характеристику рівня матеріально-технічного забезпечення зернопродуктового підкомплексу та визначено його вплив на величину доданої вартості.

Мета та завдання дослідження. Мета дисертації – розроблення теоретичних та методологічних основ, визначення організаційно-економічних напрямів удосконалення формування доданої вартості в зернопродуктовому підкомплексі АПК України.

Поставлена мета зумовила необхідність вирішення таких завдань:

- сформулювати сутність і визначити структуру доданої вартості у національному господарстві;
- дослідити основи формування опрати праці як елемента доданої вартості;
- встановити чинники, які впливають на формування величини орендної плати;
- визначити принципи, особливості методології, методи та показники визначення доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі;
- охарактеризувати методологічні аспекти розрахунку податку на додану вартість як частини новоствореної вартості;
- провести аналіз сучасного стану виробництва, організації збуту готової продукції та рівня доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі АПК;
- обґрунтувати міжгалузевий підхід до формування доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі з метою забезпечення врівноваженої прибутковості підприємств;
- виявити та дослідити особливості організації і функціонування кооперації та інтеграції у зернопродуктовому підкомплексі;
- визначити передумови організації зернопродуктових кластерів та їх координації у зернопродуктовому підкомплексі;
- запропонувати шляхи удосконалення державного регулювання дохідності зернопродуктового підкомплексу АПК;
- спроектувати модель механізму формування оптимальної величини доданої вартості виробництва у зернопродуктовому підкомплексі АПК;
- розробити основні стратегічні напрями формування доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі АПК.

Об'єкт дослідження – процеси формування доданої вартості в зернопродуктовому підкомплексі АПК України.

Предмет дослідження – закономірності та особливості, теоретико-методологічні та організаційно-економічні засади формування доданої вартості в зернопродуктовому підкомплексі АПК України.

Методи дослідження. Головним та всебічним методом пізнання є діалектичний. У процесі дослідження цей метод застосовувався для розуміння розвитку зернопродуктового підкомплексу як системи. Додана вартість тут є об'єктивною реальністю і необхідністю розвитку підкомплексу. Серед загальнонаукових методів для дослідження доданої вартості в зернопродуктовому підкомплексі автором застосовано такі: порівняння – для зіставлення величини та структури доданої вартості; узагальнення – під час визначення загальної суми доданої вартості; експерименту – для характеристики організації виробництва готових продуктів із зерна у межах одного чи групи підприємств, що є в одній системі; аналізу і синтезу – у процесі дослідження формування доданої вартості як одного цілого, після аналізу складових цього показника; формалізації – для вираження показників визначення доданої вартості у вигляді формул; моделювання – у процесі створення моделі оптимальної величини доданої вартості тощо.

Також для всебічного й комплексного дослідження формування доданої вартості було застосовано такі міждисциплінарні та спеціальні методи: монографічний – під час вивчення процесу формування доданої вартості у передових підприємствах; балансовий – у процесі оцінки темпів і пропорцій формування елементів доданої вартості; абстрактно-логічний – для розуміння логіки побудови міжгалузевих та внутрішньогалузевих зв'язків між підприємствами підкомплексу; нормативний – у процесі визначення величини елементів доданої вартості залежно від норм витрат та норм часу; розрахунково-конструктивний – під час визначення оптимального варіанта формування та розподілу доданої вартості; калькуляції – для розрахунку складових доданої вартості та обчислення податку на додану вартість.

Системний підхід можна визначити як напрям методології дослідження, в основі якого лежить розгляд сукупності відносин і зв'язків між елементами системи. Застосування системного підходу в дослідженні доданої вартості зернопродуктового підкомплексу було зумовлено необхідністю розгляду її елементів у процесі формування та розподілу в нерозривному зв'язку із розвитком самої системи (підкомплексу) та виконання відповідних вимог.

Інформаційною базою дослідження та визначення напрямів удосконалення формування доданої вартості в зернопродуктовому підкомплексі слугували Конституція України, закони України, укази Президента України, постанови Кабінету Міністрів України, інші нормативно-правові акти, дані Державної служби статистики України, міжнародних статистичних організацій, Організації Об'єднаних Націй, Світового банку, а також монографії, наукові фахові періодичні видання, закордонні наукові видання, матеріали всеукраїнських та міжнародних науково-практичних конференцій та інформація з мережі Інтернет, результати власних досліджень автора.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в розробленні й обґрунтуванні теоретичних, методологічних та організаційно-економічних основ щодо забезпечення удосконалення формування доданої вартості в зернопродуктовому підкомплексі. Головні наукові результати, які розкривають новизну дослідження, полягають у такому:

вперше:

– розроблено основні стратегічні напрями формування доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі АПК, які одночасно зі збільшенням виробництва продукції із високою доданою вартістю, забезпечать нарощення її обсягу, а також ефективність інвестування, технологічну трансформацію виробництва та переробки, зростання людського капіталу і стимулювання експорту;

– запропоновано модель формування оптимальної величини доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі, яка, орієнтуючись на максимальний прибуток в ланцюгу виробництво – переробка, враховує стимулюючий вплив основних чинників на додану вартість та оптимізує реалізацію продукції підкомплексу з високою доданою вартістю як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках;

– визначено концептуальні напрями державного регулювання доданою вартістю у зернопродуктовому підкомплексі АПК України, за яких буде можливий всебічний його розвиток завдяки застосуванню інструментів державного регулювання, що сприятиме посиленню вертикальної та горизонтальної інтеграції підприємств підкомплексу, розвитку кооперації та створенню кластерів, розбудові виробничої інфраструктури, зокрема елеваторів і зерносховищ, а також, збільшенню експорту зернопродуктів із високою доданою вартістю;

удосконалено:

– концепцію міжгалузевого підходу до формування доданої вартості в зернопродуктовому підкомплексі, що, на відміну від існуючих, дасть змогу забезпечити адекватну прибутковість підприємств і максимальну величину доданої вартості галузей підкомплексу;

– організаційно-економічний механізм кооперування великих, середніх і малих товаровиробників у зернопродуктовому підкомплексі, що, на відміну від інших, дозволяє значно збільшити додану вартість через підвищення прибутковості виробництва, зокрема, через урахування синергетичного ефекту;

– організаційні засади функціонування зернопродуктових кластерів, що, на відміну від інших, передбачає створення координаційної ради, яка б на загальнодержавному рівні могла вирішувати важливі питання підвищення ефективності діяльності учасників, що сприятиме значному збільшенню доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі;

– систему формування оплати праці як витратного елемента доданої вартості, що, на відміну від інших, дасть змогу значно підвищити мотивацію працівників на підприємствах зернопродуктового підкомплексу через застосування внутрішньогосподарського розрахунку та встановлення оптимальних пропорцій у видах і формах оплати праці;

– методичний підхід до розрахунку суми орендної плати за землю сільськогосподарського призначення, що, на відміну від інших, враховує рівень інтенсивності використання угідь, дотримання науково обґрунтованих сівозмін, а також якісні показники родючості ґрунту на момент підписання договору оренди, що дасть змогу збільшити прибутковість зерновиробництва завдяки підвищенню урожайності та якості продукції;

дістали подальший розвиток:

– визначення категорій: «додана вартість», за якої орендна плата та відсоток на залучений капітал розглядаються як прибуток інших власників факторів виробництва; «планування доданої вартості» як системного та комплексного явища, зокрема, планування прибутку є заключною ланкою планів усіх складових доданої вартості суб'єктами підприємницької діяльності, з урахуванням необхідного забезпечення виробничими ресурсами, своєчасного проведення технологічних операцій, раціонального співвідношення винагороди працівників і власників підприємства та оптимізації виробництва і реалізації продукції;

– система показників характеристики та аналізу доданої вартості з додаванням таких, як частка доходів власників орендованих земельних угідь, і частка доходів власників орендованого майна у доданій вартості, а також аналізу ефективності ресурсовикористання з додаванням показника визначення фондоємності доданої вартості, що дасть змогу глибше проаналізувати вплив доданої вартості та її елементів на результативність виробництва;

– механізм формування бази оподаткування податком на додану вартість щодо посилення його стимулюючої функції для пропорційного розвитку всіх галузей зернопродуктового підкомплексу, зокрема щодо зменшення кількості етапів виробництва товару, його переробки та диференціації ставки податку за окремими видами продукції;

– визначення впливу на формування доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі ефекту масштабу, зокрема обґрунтування важливості створення підприємств та кооперативних об'єднань із оптимальною площею сільськогосподарських угідь з метою ефективного використання ресурсів і розвитку сільських територій, що дасть змогу зменшити собівартість зерна та продуктів його переробки та збільшити прибутковість виробництва.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що методологічні та практичні положення, а також рекомендації, викладені в дисертації, було використано у практичній діяльності підприємств галузей аграрного сектору, виконавчих органів державної влади та органів місцевого самоврядування у процесі розроблення напрямів розвитку агропромислового виробництва щодо збільшення доданої вартості. Методологічні та практичні рекомендації і розробки автора, представлені в дисертації, використано:

– Департаментом агропромислового розвитку Черкаської обласної державної адміністрації – пропозиції щодо формування доданої вартості підприємствами зернопродуктового підкомплексу через кооперування виробництва, вертикальну інтеграцію, створення регіональних зернових кластерів. Ефективне функціонування кластерів передбачає тісну взаємодію

з науковими установами й органами місцевого самоврядування та потребує сьогодні законодавчого врегулювання їх діяльності;

– Управлінням агропромислового розвитку Уманської районної державної адміністрації – рекомендації щодо покращення організації та технологій вирощування зернових культур і переробки зернової продукції для отримання оптимальної величини доданої вартості. Також використовуються розробки автора щодо вдосконалення внутрішньогосподарського розрахунку та системи логістичних зв'язків між підприємствами, які займаються вирощуванням та переробкою зерна для підвищення їх прибутковості;

– Ладижинською сільською радою Уманського району Черкаської області – пропозиції для розроблення програм розвитку Ладижинської об'єднаної територіальної громади стосовно кооперації підприємств, зокрема фермерських господарств і господарств населення, щодо вирощування, зберігання та подальшої реалізації зернової продукції для отримання максимальної величини доданої вартості. Кооперація та інтеграція таких підприємств дасть змогу посилити їх координацію та удосконалити процес планування виробництва окремих сільськогосподарських культур з метою реалізації цільного зерна та його подальшої переробки з максимальною вигодою для кожного члена кооперації;

– Уманським національним університетом садівництва – рекомендації для впровадження результатів дисертаційного дослідження у навчально-методичний процес і наукову роботу кафедри публічного управління та адміністрування і кафедри менеджменту під час викладання навчальних дисциплін «Державне управління», «Аграрний менеджмент», «Організація праці та соціально-трудові відносини», «Управління проектами», «Планування розвитку території», «Планування діяльності підприємства».

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійно виконаним науковим дослідженням. Ключові положення дисертаційного дослідження, висновки та пропозиції належать здобувачеві. У дисертації викладено лише ті частини опублікованих у співавторстві наукових праць, які є особистим здобутком автора.

Апробація результатів дисертації. Основні результати дисертаційного дослідження доповідалися та обговорювалися на міжнародних науково-практичних конференціях за кордоном: International Scientific-Practical Conference «Modern Transformation of Economics and Management in the Era Globalization» (м. Клайпеда, Литовська Республіка, 2016 р.); «Development of social and economic systems in a global competitive environment» (м. Кишинів, Республіка Молдова, 2016 р.); «Моделирование в технике и экономике» (м. Вітебськ, Республіка Білорусь, 2016 р.); «Formation of Modern Economic Area: Benefits, Risks, Implementation Mechanisms» (м. Тбілісі, Грузія, 2016 р.); «Modernization of socio-economic systems: the new economic conditions» (м. Кельці, Республіка Польща, 2016 р.); «The Modern Trends in the Development of Business Social Responsibility» (м. Лісабон, Португальська Республіка, 2017 р.); на міжнародних науково-практичних конференціях в Україні:

«Соціально-економічна політика держави в умовах трансформаційних змін: макро- та мікроекономічні аспекти» (м. Полтава, 2011 р.); «Аграрна наука ХХІ століття: реалії та перспективи» (м. Дніпропетровськ, 2012 р.); «Формування конкурентоспроможної економіки: теоретичні, методичні та практичні засади» (м. Тернопіль, 2012 р.); «Аспекти стабільного розвитку економіки в умовах ринкових відносин» (м. Умань, 2012 р.); «Соціально-економічна політика держави в умовах трансформаційних змін» (м. Полтава, 2013 р.); «Формування конкурентоспроможної економіки: теоретичні, методичні та практичні засади» (м. Тернопіль, 2013 р.); «Розвиток форм і методів сучасного менеджменту в умовах глобалізації» (м. Дніпропетровськ, 2013 р.); «Науково-методологічні основи підвищення економічної ефективності інноваційного розвитку та менеджменту аграрного виробництва» (м. Харків, 2013 р.); «Перспективи розвитку економіки України: теорія, методологія, практика» (м. Луцьк, 2013 р.); «Розвиток соціально-економічних систем у трансформаційних умовах» (м. Бердянськ, 2014 р.); «Аспекти стабільного розвитку економіки в умовах ринкових відносин» (м. Умань, 2014 р.); «Транснаціоналізація економічних систем: тенденції та перспективи розвитку» (м. Миколаїв, 2014 р.); «Економічні та соціальні інновації як фактор розвитку економіки» (м. Луцьк, 2014 р.); «Економіка, підприємництво та бізнес культура: трансформації в умовах розвитку інновацій» (м. Херсон, 2015 р.); «Соціально-економічний розвиток України в умовах трансформаційних змін: виклики, тенденції, перспективи» (м. Полтава, 2015 р.); «Фундаментальні та прикладні проблеми підприємницької діяльності в аграрному секторі» (м. Харків, 2015 р.); «Перспективи стабільного економічного розвитку та економічної безпеки України та її регіонів» (м. Ужгород, 2015 р.); «Актуальні проблеми менеджменту: теоретичні і практичні аспекти» (м. Одеса, 2015 р.); «Актуальні питання сучасної аграрної науки» (м. Умань, 2015 р.); «Економіка та управління національним господарством: стан, тенденції та перспективи» (м. Одеса, 2016 р.); «Аспекти стабільного розвитку економіки в умовах ринкових відносин» (м. Умань, 2016 р.); «Логістичний менеджмент: проблеми та перспективи» (м. Умань, 2016 р.); «Аспекти стабільного розвитку економіки в умовах ринкових відносин» (м. Умань, 2019 р.); на всеукраїнських науково-практичних конференціях: «Всеукраїнська наукова конференція молодих учених» (м. Умань, 2010 р.); «Всеукраїнська наукова конференція молодих учених» (м. Умань, 2011 р.); «Актуальні проблеми теорії і практики менеджменту в умовах трансформації економіки» (м. Рівне, 2011 р.); «Актуальні питання сучасної економіки» (м. Умань, 2011 р.); «Всеукраїнська наукова конференція молодих учених» (м. Умань, 2012 р.); «Підвищення конкурентоспроможності виробничого потенціалу сільського господарства в умовах сталого розвитку» (м. Харків, 2012 р.); «Всеукраїнська наукова конференція молодих учених» (м. Умань, 2013 р.); «Економіка і підприємництво: теоретико-методологічні аспекти обліку, аналізу і контролю» (м. Полтава, 2014 р.); «Менеджмент ХХІ століття: проблеми і перспективи», (м. Умань, 2015 р.); «Менеджмент ХХІ століття: проблеми і перспективи», (м. Умань, 2016 р.).

Публікації. За матеріалами дослідження опубліковано 72 наукові праці, з яких 6 монографій, 24 статті у наукових фахових виданнях України, у тому числі включених до міжнародних наукометричних баз даних, 2 статті у науковому виданні іншої держави, включеному до міжнародної наукометричної бази даних Web of Science, стаття в іншому науковому виданні України, 39 тез наукових доповідей.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається з анотацій, вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел (335 найменувань), додатків. Робота містить 34 таблиці та 49 рисунків. Загальний обсяг дисертації становить 427 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації, визначено зв'язок роботи з науковими програмами, мету та завдання, предмет, об'єкт і методи дослідження, розкрито наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, наведено відомості щодо їх апробації, окреслено особистий внесок здобувача.

У першому розділі **«Теоретичні основи формування доданої вартості в національному господарстві»** узагальнено наукові підходи щодо трактування понять «додана вартість», «валова додана вартість», «новостворена вартість», «амортизація», «оплата праці», «заробітна плата», «орендна плата», «прибуток». Розглянуто та охарактеризовано особливості формування доданої вартості в агропромисловому комплексі України. З'ясовано, що додана вартість як економічна категорія в теорії вартості з'явилася порівняно недавно й уже набула статусу одного з основних показників визначення ефективності виробництва в ринкових умовах. Обґрунтовано, що додана вартість відіграє значну роль у розвитку агропромислового виробництва.

Встановлено, що додана вартість показує, з одного боку, результативність виробництва, а з іншого – рівень мотивації працівників до продуктивної праці. До того ж, такий елемент доданої вартості, як амортизація, вказує на ступінь оснащеності виробництва, забезпеченість його необхідною технікою та обладнанням і прогресивними технологіями. Запропоновано авторське розуміння поняття «додана вартість» як величини власних витрат, за винятком уречевленої праці (сировини й матеріалів) та отриманих послуг, з додаванням вартості спожитих основних засобів і одержаного прибутку від реалізації продукції.

Охарактеризовано елементи доданої вартості та наголошено, що майже всі матеріальні ресурси, крім власного насінневого матеріалу, закупаються для зерновиробництва, і ціни на них постійно зростають. У таких умовах для забезпечення нормального прибутку сільськогосподарські підприємства вимушені корегувати в бік зменшення такий елемент доданої вартості, як заробітна плата. Крім того, заробітна плата оподатковується кілька разів – податком на доходи фізичних осіб, військовим збором, єдиним соціальним внеском та податком на додану вартість.

Визначено, що орендна плата є видозміненою формою і основною частиною земельної ренти, яку певною мірою орендодавці мають використовувати для відновлення та покращення родючості ґрунтів. Договірне регулювання оренди земель сільськогосподарського призначення потребує подальшого вдосконалення через зміни в законодавстві, які дають змогу забезпечити збереження і покращення якості землі та врегулювати відносини між орендарем і орендодавцем щодо встановлення справедливого рівня орендної плати. Договір оренди, зокрема пункт щодо формування величини орендної плати, переконані, має включати такі показники, як рівень інтенсивності використання угідь, параметри родючості ґрунту та умови додержання науково обґрунтованих сівозмін і забезпечення проведення протиерозійних заходів.

Встановлено, що за збільшення суми амортизаційних відрахувань зростають витрати виробництва, зменшуючи його прибутковість, і водночас більша сума цих відрахувань, що поповнює амортизаційний фонд, дає змогу швидше оновлювати застарілу техніку. Застосовуючи відповідну систему машин, що дає змогу ефективно і раціонально витратити виробничі ресурси та збільшувати виробництво продукції, за інших рівних умов, можна істотно збільшити суму доданої вартості здебільшого завдяки результативній її частині – прибутку, зменшуючи одночасно питомі витрати. Тому чим вища ефективність виробництва, тим більшу частину вартості основних фондів через амортизацію можна переносити на витрати та швидше їх оновлювати.

З'ясовано, що, крім переваг, залучення позичкового капіталу в зерновиробництво та переробку зерна має і певні ризики. По-перше, плата за кредитами зменшує абсолютну величину прибутку та показник рентабельності виробництва, що знижує фінансову стійкість і платоспроможність підприємства. По-друге, через високі відсоткові ставки за користування кредитом, малодоступність пільгового кредитування, нестабільність ринкового середовища є ризик невчасного повернення кредиту та нарахованих відсотків. По-третє, завжди є ризик невиконання кредитних зобов'язань через недобір запланованої кількості зерна або ж повної втрати урожаю за несприятливих кліматичних умов у неврожайні роки та внаслідок різного роду стихійних лих тощо.

У другому розділі «**Методика та методологія визначення доданої вартості в зернопродуктовому підкомплексі АПК**» проведено класифікацію принципів і методів пізнання в дослідженні доданої вартості зернопродуктового підкомплексу та надано їх всебічну характеристику. Доведено необхідність застосування системного підходу для дослідження ланцюгів формування доданої вартості у галузях зернопродуктового підкомплексу.

Аргументовано, що методологія та принципи наукового пізнання взаємопов'язані. До того ж принципи є фундаментальними положеннями для обґрунтування ідей, що породжують гіпотези, під час доведення яких виникають теорії, які є передумовами того чи іншого методу. Без урахування законів, що є творінням симбіозу теорії та практики, застосування будь-яких

методів дослідження не дасть очікуваного результату. Тому тільки врахувавши всі вищевказані категорії пізнання, зрозумівши їх взаємозв'язок, можна на основі принципів пізнавального процесу й відповідної методології означити методіку дослідження певної дисципліни чи науки.

Визначено, що першим етапом у дослідженні доданої вартості зернопродуктового підкомплексу є усвідомлення та розуміння взаємозв'язку теорії і практики, законів і методів пізнання для правильного визначення, характеристики та обрання відповідної методології і методіки дослідження. Далі на основі наукових принципів пізнання належить обрати систему конкретних методів дослідження і проводити його комплексно. Розглядаючи зернопродуктовий підкомплекс як систему, необхідно проводити дослідження формування доданої вартості та її елементів, застосовувавши системний підхід, який дає змогу провести всебічний аналіз певного показника.

З'ясовано, що методи, характерні для якої-небудь конкретної науки, застосовуються і в інших науках. Це відбувається тому, що об'єкти дослідження цих наук підпорядковуються також і законам цієї науки. Міждисциплінарні методи пізнання виникають на межі різних наукових дисциплін. Вони відображають тенденції інтеграції в розвитку наук. Широке застосування ці методи знайшли в комплексних наукових дослідженнях і програмах. Вивчення за їх допомогою об'єктів дає змогу отримати нові знання. Спеціальні або дисциплінарні методи – це система прийомів, що застосовуються в окремій науковій дисципліні, яка належить до певної галузі науки.

Обґрунтовано положення, що в зернопродуктовому підкомплексі можуть застосовуватися всі методи нарахування амортизації (рис. 1).

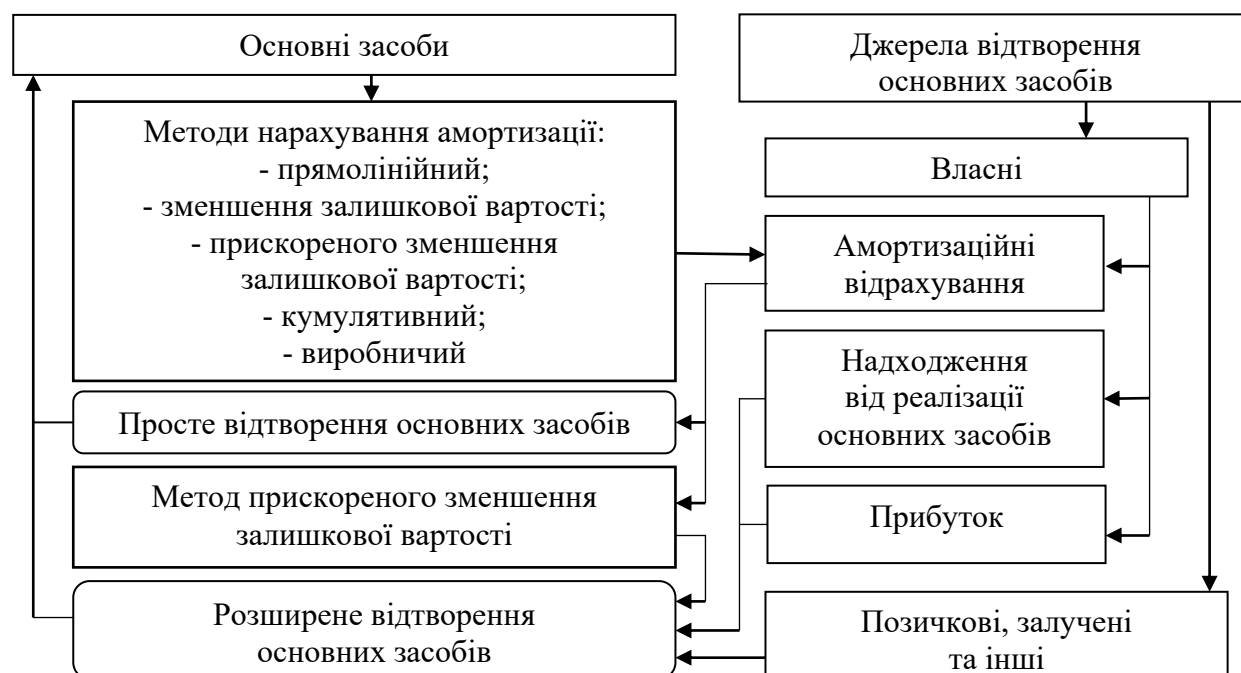

Рис. 1. Методи нарахування амортизації та джерела відтворення основних засобів*

Примітка. *Сформовано автором

Треба розуміти, що збільшення суми амортизаційних відрахувань саме собою не призводить до збільшення доданої вартості (за інших рівних умов) через зростання собівартості продукції та одночасне зменшення прибутку. Проте, як зазначалося вище, завдяки застосуванню сучасних, продуктивних і набагато дорожчих техніки та обладнання за високоінтенсивних технологій може зрости і прибуток через збільшення кількості та якості виготовленої продукції. У цьому разі амортизація слугує регулятором (у межах чинного законодавства) швидкості відновлення основних засобів та отримання необхідної прибутковості виробництва. Зі свого боку прибуток є джерелом розширеного відтворення основних засобів.

Враховуючи особливості формування доданої вартості в сільсько-господарському виробництві, запропоновано для характеристики та аналізу доданої вартості застосовувати разом із іншими показниками такі: частку доходів власників орендованих земельних угідь і майна в доданій вартості та фондоємність доданої вартості.

Доведено, що стимулююча функція податку на додану вартість має визначатися не лише шляхом застосуванням пільгового оподаткування на експортну продукцію, а й необхідною диференціацією ставок залежно від важливості продукту чи галузі для держави й виробника цієї продукції. Необхідно створюваний продукт доводити до більшого ступеня готовності на одному підприємстві, а також, розвиваючи кооперацію, зменшувати кількість циклів оподаткування податком на додану вартість.

У третьому розділі «**Стан організації та управління доданою вартістю зернопродуктового підкомплексу АПК**» проаналізовано динаміку створення доданої вартості у процесі виробництва та переробки зерна. Також встановлено розмір доданої вартості за видами продукції в зернопродуктовому підкомплексі. Охарактеризовано співвідношення величини доданої вартості у виробництві повного циклу за галузями. Доведено доцільність збільшення обсягу переробки в системі зернопродуктового підкомплексу.

Зернопродуктовий підкомплекс АПК (в авторському визначенні) – це цілісна система взаємопов'язаних виробничих сфер, галузей і підприємств та інфраструктури, яка забезпечує процес виробництва зерна та реалізацію кінцевої продукції споживачам із максимальним прибутком для кожного її учасника (рис. 2).

Визначено, що зернопродуктовий підкомплекс нашої країни орієнтований переважно на виробництво зерна і приділяється недостатньо уваги його переробці. Більша частина вирощеного зерна експортується як сировина. Продукція з високою доданою вартістю, тобто готові продукти із зерна та продукти його переробки, займають у загальному виробництві незначний відсоток. У цьому разі держава недоодрержує значну частину доданої вартості, а відповідно, і національного доходу. Наголошено, що господарства населення вирощують зернові культури здебільшого для задоволення власних потреб, тобто вирощене зерно лише частково реалізують на ринку. Господарства населення обліку витрат не проводять, тобто не ведуть таблиць затрат робочого

часу та обсягу виконаних робіт, і не нараховують заробітну плату. До того ж вони не є юридичними особами.

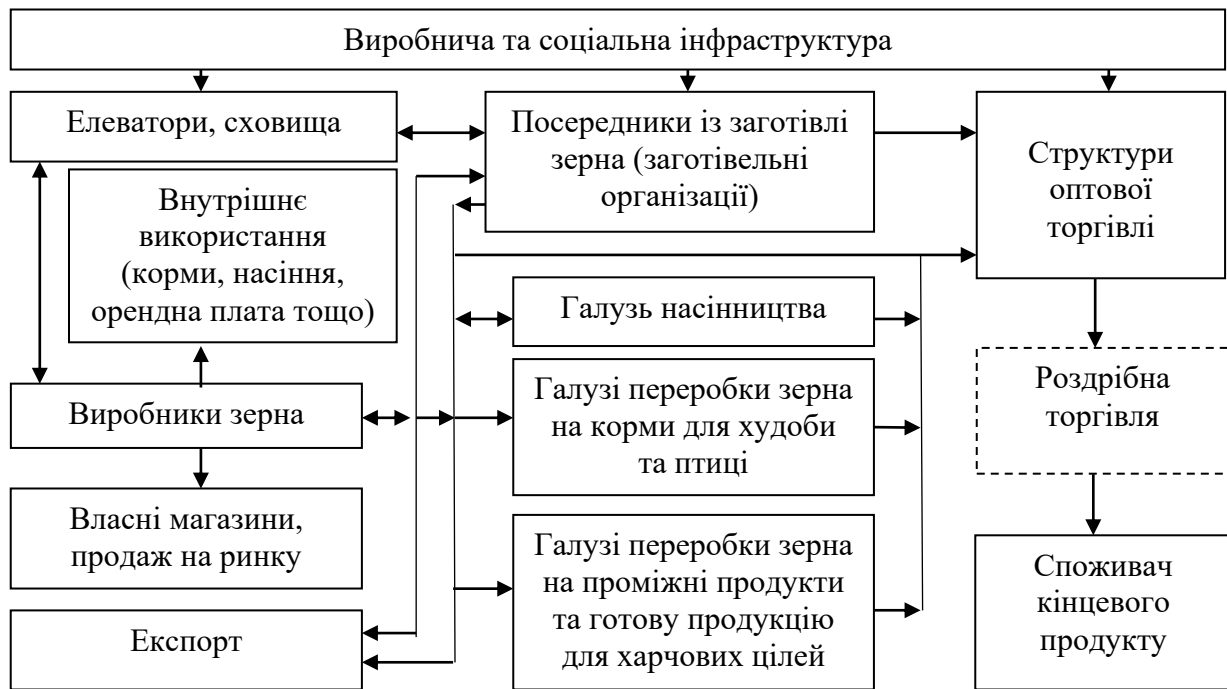

Рис. 2. Структурна схема елементів зернопродуктового підкомплексу АПК*

Примітка. *Сформовано автором

З іншого боку, торгові монополії та різного роду посередники через недосконалість ринку зерна забирають у виробників значну частину прибутку, зменшуючи загальну суму доданої вартості, одержану сільськогосподарськими підприємствами. Тому нині сільськогосподарські підприємства, які вирощують зернові та інші культури не мають у достатній кількості оборотних коштів, не можуть у короткі строки запроваджувати прогресивні технології. До того ж пільгове кредитування сільськогосподарських товаровиробників майже відсутнє.

Приведена динаміка економічних показників вирощування зернових та зернобобових культур (табл. 1), вказує на те, що виробництво зерна в Україні за період 2000–2019 рр. зросло у 3 рази, і це лише завдяки підвищенню урожайності, оскільки зібрана площа майже не змінилася. Рентабельність виробництва зерна має тенденцію до зниження, за вказаний період вона зменшилася на 53 відсоткові пункти, незважаючи на те, що середня ціна реалізації зросла у 8,7 рази. Це відбулося тому, що прибуток зростав набагато меншими темпами, ніж собівартість продукції.

Переробка зерна має значно менше ризиків, найперше, майже відсутні кліматичні ризики. Проте, і у цій галузі відбувається зменшення виробництва (рис. 3).

За 2003–2019 рр. обсяги виробництва борошна зменшилися на 1 млн т, хліба та хлібобулочних виробів – 0,7 млн т, макаронних виробів – на 36 тис. т. Обсяги виробництва круп за цей період майже не змінилися. Частковим

поясненням цього може бути той факт, що у статистичних даних за 2014–2019 рр. загалом по Україні не враховувалися показники виробництва в Автономій Республіці Крим та частинах тимчасово окупованих територій Донецької та Луганської областей, проте це зниження спостерігається із року в рік і після 2014 р.

Таблиця 1

Економічні показники вирощування зернових та зернобобових культур у сільськогосподарських підприємствах в Україні*

Показник	Рік							2019 р. у % до 2000 р.
	2000	2005	2010	2015	2017	2018	2019	
Зібрана площа, тис. га	10914,1	11109,3	10778,0	10622,9	10509,7	10740,6	11176,1	102,4
Урожайність, ц з 1 га	18,3	25,9	27,6	43,8	45,6	52,2	53,7	293,4
Валовий збір, тис. т	19964,2	28790,4	29779,3	46506,6	47905,1	56096,2	59982,1	300,4
Повна собівартість, грн за 1 т	269,3	405,1	984,1	2042,1	3017,3	3460,3	3459,3	1284,6
Прибуток, грн за 1 т	174,5	12,7	136,8	870,0	754,3	854,7	408,2	233,9
Середня ціна реалізації, грн за 1 т	443,8	417,8	1120,9	2912,1	3771,6	4315,0	3867,5	871,5
Рентабельність, %	64,8	3,1	13,9	42,6	25,0	24,7	11,8	-53,0 в. п.

Примітка. *Сформовано автором

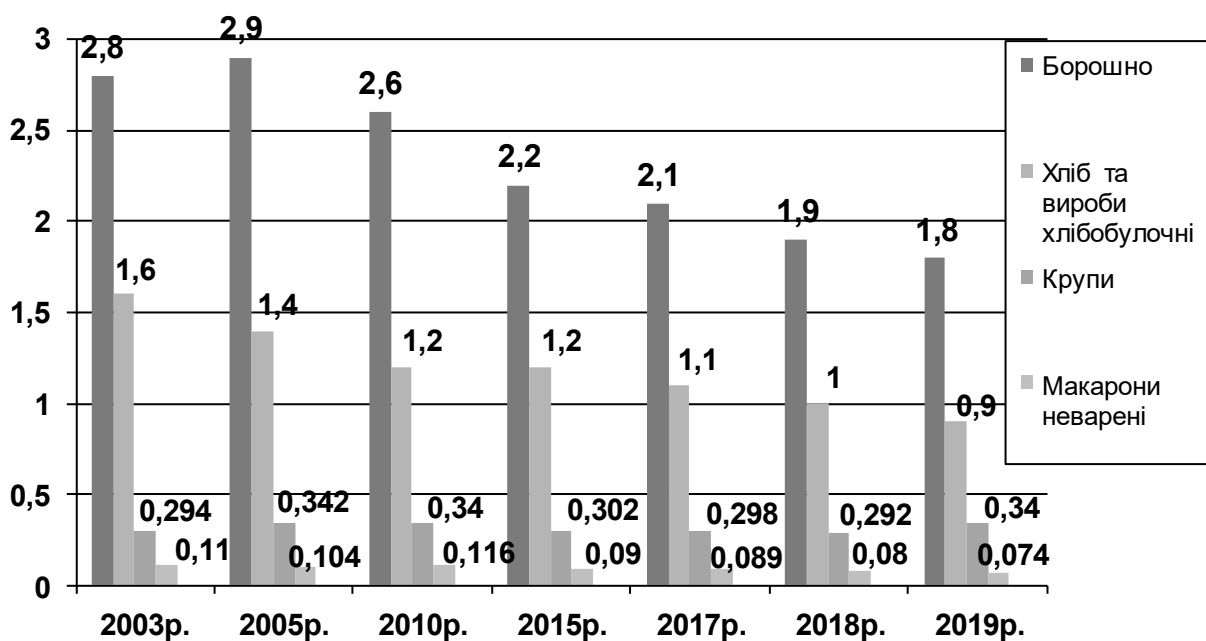

Рис. 3. Виробництво деяких харчових продуктів із зерна в Україні, млн т*

Примітка. *Побудовано автором

Наголошено, що основною складністю в управлінні доданою вартістю в зернопродуктовому підкомплексі, є те, що частина елементів доданої вартості входить до собівартості продукції, а прибуток є результативним елементом, на збільшення якого спрямовані зусилля підприємця. Тобто такі основні елементи доданої вартості, як заробітна плата та прибуток за своєю сутністю, на перший погляд, є взаємовиключними – чим більше виплачено заробітної плати, тим менше одержується прибутку за інших рівних умов. Таку ж аналогію можна провести й між амортизацією та прибутком – чим менше амортизаційних відрахувань, тим більше прибутку за інших рівних умов. Тому для об'єднання вказаних елементів в одну систему необхідно застосувати ефективний підхід до управління вказаним процесом.

Загальну схему управління доданою вартістю в зернопродуктовому підкомплексі АПК відображено на рис. 4. У ціну товару входять прямі та непрямі податки і збори (наприклад, податок на додану вартість), які для простоти побудови у нижче представленій схемі не виділено. Однак, у схемі виокремлено такий елемент доданої вартості, як орендна плата, тому що вона займає значний відсоток у доданій вартості (як частина виробничих витрат), особливо у виробництві зерна.

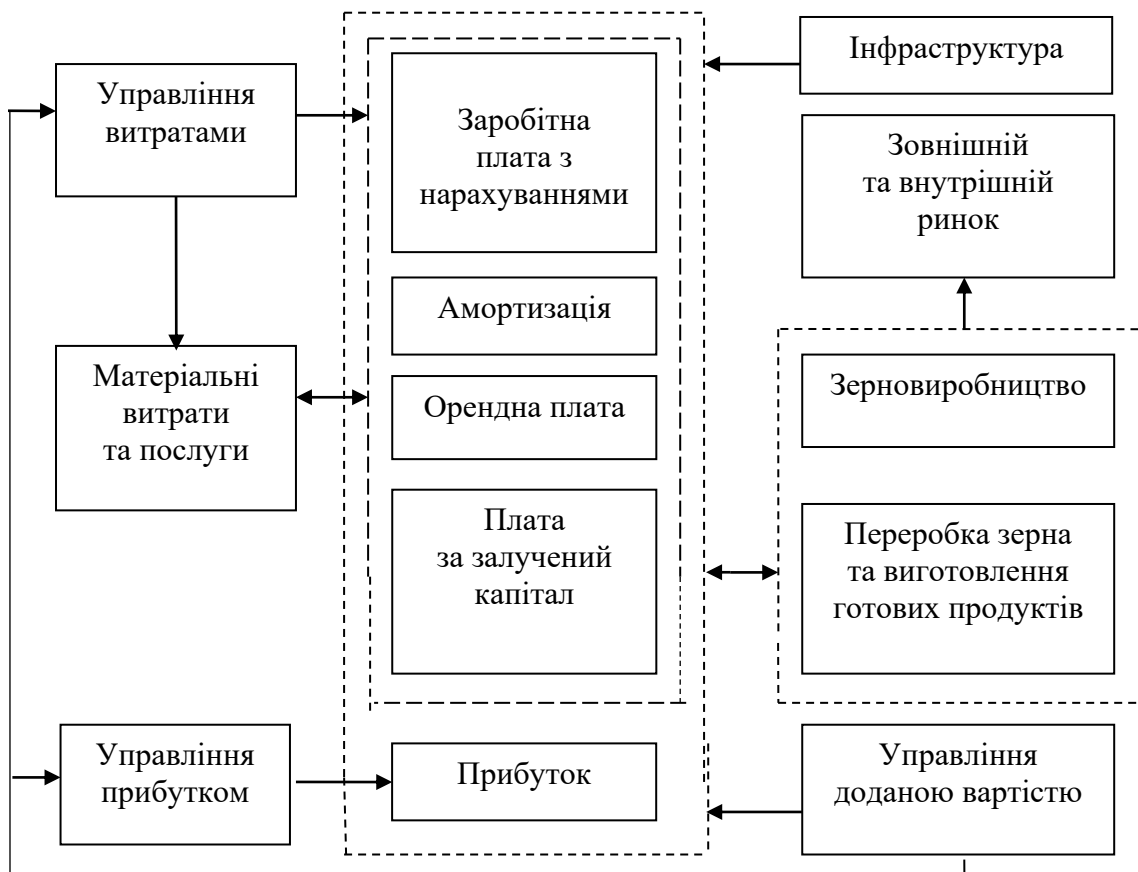

Рис. 4. Загальна схема управління доданою вартістю в зерно-продуктовому підкомплексі АПК*

Примітка. *Сформовано автором

Амортизація визначає частку перенесеної вартості основних засобів на витрати виробництва. Величина амортизаційних відрахувань залежить від вартості основних засобів та строку їх використання, але не завжди сума цих відрахувань відображає реальний стан якісного забезпечення підприємств основними засобами. Маємо на увазі моральний знос цих засобів.

Саме моральна застарілість основних засобів є однією з основних причин низької ефективності діяльності зернопродуктового підкомплексу АПК. Технологічна недосконалість виробництва та її велика енергозатратність не дають змогу підприємствам підкомплексу отримувати більшу суму доданої вартості. Якщо розглянути елементи доданої вартості, створеної на окремому підприємстві, з погляду власності, то, на нашу думку, їх можна поділити на три групи: дохід власників капіталу (відсоток на позичковий капітал, рента (орендна плата) та прибуток); споживання частини основного капіталу власника (амортизаційні відрахування) та частина продукту, виробленого на підприємстві, яким власник розраховується з найманими працівниками за участь у виробництві та реалізації продукції (заробітна плата з нарахуваннями).

Враховуючи вищезазначене, можна стверджувати, що додана вартість (інше авторське визначення) – це нова вартість, створена у процесі виробництва та реалізації продукції на підприємстві за звітний період, враховуючи вартість спожитих основних засобів.

Встановлено, що валова додана вартість, створена в сільському господарстві країни, у 2019 р. становила 356,8 млрд грн і збільшилася, порівнюючи з 2000 р., у 14,5 раза. Такий приріст спостерігався і в переробній промисловості. Динаміка зростання доданої вартості у будівництві, на транспорті та у складському господарстві була ненабагато більшою. Вагоме зростання валової доданої вартості за вказаний період відбулося в торгівлі та фінансовій і страховій діяльності – у 35,6 та 34,7 раза відповідно.

Наявна значна нерівномірність у динаміці зростання доданої вартості в різних галузях національного господарства. Виробничі галузі значно програють торговельним та фінансовим організаціям у темпах збільшення цього показника. До того ж у 2019 р. частка сільського господарства у загальній сумі валової доданої вартості становила лише 10,4 %. Цей показник свідчить про те, що сільське господарство має гарний потенціал у зростанні, потребує запровадження у виробництво інтенсивних ресурсощадних технологій для збільшення частки доданої вартості в готовому продукті, зокрема заробітної плати і дуже необхідного для розвитку галузі прибутку.

Важливо розвивати вітчизняну переробку зерна для збільшення величини доданої вартості. Наприклад, внаслідок переробки 1 т ячменю на перлову крупу, за розрахунками, можна отримати 857,42 грн валової доданої вартості, а це більше ніж половина створеної доданої вартості у процесі виробництва та реалізації ячменю (табл. 2). Водночас частка створеної доданої вартості в реалізаційній вартості продуктів переробки становить лише 15,7 %, а рентабельність доданої вартості дуже висока – 58,0 % (у цінах 2019 р.) за рентабельності переробки – 10 %.

**Величина доданої вартості у виробництві деяких продуктів
переробки зерна (у розрахунку на 1 т зерна за цінами 2019 р., грн)***

Показник	Комбікорми за рецептом ПК 1-13		Перлові крупя		Макарони не варені	
	додана вартість	структура, %	додана вартість	структура, %	додана вартість	структура, %
Прямі витрати та оплату праці	261,98	16,8	168,43	19,6	291,97	19,7
Відрахування на соціальні заходи	57,64	3,7	37,06	4,3	64,23	4,4
Амортизація	165,60	10,6	114,29	13,3	164,75	11,1
Інші	71,26	4,6	39,96		125,88	8,5
Прибуток	1003,87	64,3	497,68	58,0	834,49	56,3
Частка створеної доданої вартості у реалізаційній вартості, %	14,1	x	15,7	x	16,4	x
Додана вартість у розрахунку на 1 т зерна, всього	1560,35	100,0	857,42	100,0	1481,35	100,0

Примітка. *Сформовано автором

У ході дослідження окреслено місце та роль доданої вартості в системі показників економіки країни загалом, розглянуто структуру доданої вартості в розрізі основних сільськогосподарських культур у розрахунку та тонну продукції та доведено, що більша величина доданої вартості створюється у процесі виробництва тих культур, де її рентабельність вища. Іншими словами, на цьому етапі розвитку зерновиробництва важливо підвищувати якість продукції, яка продається, що впливає та реалізаційну ціну, її кількість, відповідно, і частку прибутку в загальній доданій вартості (табл. 3).

Переробка зерна на комбікорми та виробництво макаронних виробів може подвоїти величину створеної доданої вартості щодо величини доданої вартості в сировині. За проведеними дослідженнями, у процесі виробництва комбікормів у розрахунку на 1 т переробленого зерна у цінах 2019 року можна отримати 1560,35 та 1481,35 грн відповідно.

Дослідивши технологічний ланцюг від виробництва пшениці до створення кінцевого продукту – хліба, можна констатувати, що може бути створена набагато більша величина доданої вартості (рис. 5).

У процесі виробництва хліба та хлібобулочних виробів, як готового продукту, додана вартість щодо виробництва та реалізації зерна пшениці збільшується у 2,6 раза, зокрема переробка зерна на борошно збільшує додану вартість на 54 %. Водночас частка створеної доданої вартості в реалізаційній вартості продуктів переробки з 1 т зерна на борошно становила 16,0 %. Рентабельність доданої вартості – 62,3 %. У ланцюгу доданої вартості з початку виробництва і до випікання хліба з 1 т зерна пшениці можна отримати 3917,90 грн. До того ж у переробних галузях створюється 2427 грн доданої вартості (61,9 %), а у процесі виробництва сировини – 1490,9 грн (38,1 %).

Величина доданої вартості, створеної у процесі виробництва та реалізації основних зернових культур у сільськогосподарських підприємствах України у 2019 році (великих і середніх підприємствах, у розрахунку на 1 т, грн)*

Показник	пшениця			ячмінь			кукурудза на зерно		
	додана вартість	у % до створеної при виробництві	у % до загального значення	додана вартість	у % до створеної при виробництві	у % до загального значення	додана вартість	у % до створеної при виробництві	у % до загального значення
Всього створеної доданої вартості	1490,9	-	100,0	1335,3	-	100,0	1529,3	-	100,0
Додана вартість виробництва, зокрема:	1041,6	100,0	69,9	1103,3	100,0	82,6	810,2	100,0	53,0
прямі витрати на оплату праці	195,5	18,8	13,1	213,6	19,4	16,0	129,8	16,0	8,5
відрахування на соціальні заходи	43,2	4,1	2,9	47,3	4,3	3,5	29,0	3,6	1,9
амортизація	253,5	24,3	17,0	276,9	25,1	20,7	190,8	23,5	12,5
орендна плата за земельні паї	428,0	41,1	28,7	442,6	40,1	33,2	345,7	42,7	22,6
додана вартість у інших прямих та загально-виробничих витратах	121,4	11,7	8,2	122,9	11,1	9,2	114,9	14,2	7,5
Додана вартість у невиробничих витратах	171,9	-	11,5	143,6	-	10,8	162,3	-	10,6
Прибуток	277,4	-	18,6	88,4	-	6,6	556,8	-	36,4
Додана вартість у виробничій собівартості, %			30,9			31,7			29,8
Додана вартість у повній собівартості, %			31,9			32,4			31,1
Додана вартість у % до ціни реалізації			36,6			34,0			41,5
Рентабельність доданої вартості, %			18,6			6,6			36,4
Частка доходів власників орендованих земельних угідь у доданій вартості, %			28,7			33,1			22,6

Примітка. *Сформовано автором

За допомогою побудованої матриці парної кореляції у розрахунку на 1 т зерна визначено обернений помітний зв'язок між прибутком, як результативним елементом доданої вартості, та повними витратами (-0,65507). Прибуток має слабкий обернений кореляційний зв'язок із прямими витратами на оплату праці (-0,09366). Цей факт свідчить про те, що не завжди збільшення витрат на оплату праці призводить до зменшення прибутку. Це може статися, якщо

застосовуються прогресивні ресурсощадні технології. Така оцінка підтверджується і тим, що є помірний прямий кореляційний зв'язок між рівнем витрат на оплату праці та амортизацією (0,46529). Висока оплата працівникам, які працюють на новітній техніці, може зумовити і збільшення прибутку через підвищення урожайності та якості продукції.

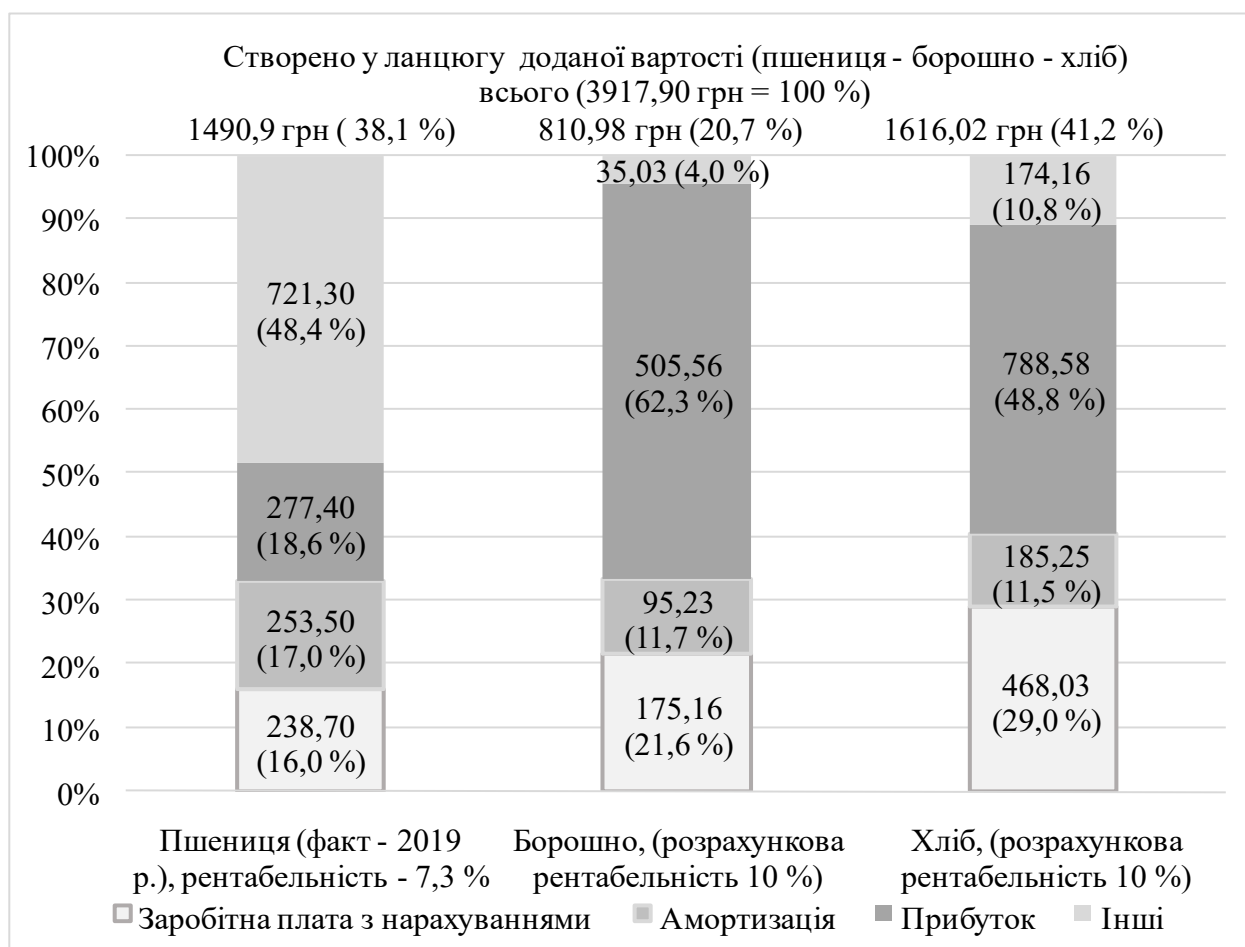

Рис. 5. Величина та структура доданої вартості в ланцюгу «пшениця – борошно – хліб» у цінах 2019 року, грн*

Примітка. *Побудовано автором

Проаналізовано динаміку експортно-імпортних операцій торгівлі зернопродуктами та встановлено, що експорт зернових культур за 2010–2019 рр. у доларах США збільшився в 7,8 раза (табл. 4).

Порівнюючи вартісне відношення експорту зерна до продуктів його переробки, можна зауважити, що воно різниться в десятки разів на користь експорту сировини. Вважаємо негативною ситуацією те, що темпи зростання імпорту готових продуктів із зерна перевищують цей показник щодо їх експорту. Позитивне сальдо експорту продукції борошномельно-круп'яної промисловості на суму 167 млн дол. США дає надію на посилення цього процесу. Звичайно, певні корективи у міжнародну торгівлю внесла пандемія COVID-19, яка триває і дотепер. Тому для збільшення експорту продукції зернопродуктового підкомплексу важливо поглиблювати участь у глобальних ланцюгах доданої вартості. Це дуже важливо для розв'язання завдань щодо

покращення регіональної економічної інтеграції в контексті ЄС та з іншими країнами.

Таблиця 4

Товарна структура експорту та імпорту зерна та зернопродуктів з України, млн дол. США*

Показник	Рік							2019 р. у % до 2010 р.
	2000	2005	2010	2015	2017	2018	2019	
Експорт								
Зернові культури	124,0	1383,1	2467,1	6057,5	6501,1	7240,6	9633,3	7768,8
Продукція борошномельно-круп'яної промисловості	13,9	29,1	80,8	117,9	181,9	175,8	202,1	1454,0
Готові продукти із зерна	21,6	97,7	254,3	267,9	296,4	268,3	269,4	1247,2
Імпорт								
Зернові культури	118,4	57,6	145,6	154,7	176,8	191,1	180,8	152,7
Продукція борошномельно-круп'яної промисловості	35,5	24,9	27,5	14,0	32,2	34,3	35,1	98,9
Готові продукти із зерна	11,1	52,8	125,9	85,6	117,8	153,6	200,7	1808,1

Примітка. *Сформовано автором

У четвертому розділі «Розвиток організаційно-правових форм господарювання та виробничих систем у зернопродуктовому підкомплексі АПК» з'ясовано, що кооперація є важливим чинником формування доданої вартості в зернопродуктовому підкомплексі. Важливо розвивати всі її види у галузі виробництва та переробки зернової продукції, приділяючи особливу увагу малим сільськогосподарським товаровиробникам. Важливість об'єднання господарств населення в кооперативи полягає в тому, що вони виробляють вагомий обсяг сільськогосподарської продукції, зокрема зернової. Також варто створювати як виробничі, так і обслуговуючі кооперативи, які будуть мати статус уже не фізичної, а юридичної особи, з відповідним законодавчим захистом процесу виробництва та реалізації власної продукції. У цьому процесі важливим є і те, що малі товаровиробники, якими є частина фермерів та господарств населення, завдяки залученню до кооперативного руху зможуть спільно планувати своє виробництво та реалізацію, що разом зі створенням обслуговуючих кооперативів унеможливить перенасичення ринку відповідною зерновою продукцією та зменшить залежність аграріїв від посередників. Це дасть змогу забезпечити адекватні ринкові ціни на цю продукцію.

Обґрунтовано необхідність створення кластерних систем організації зернопродуктового підкомплексу. Доведено переваги такої інтеграції у створенні більшої доданої вартості на основі підвищення ефективності виробництва та продуктивності праці. Запропоновано організаційну структуру регіонального зернопродуктового кластера, а також аргументовану необхідність створення мегакластера (рис. 6).

Рис. 6. Організаційна структура регіонального зернопродуктового кластера*

Примітка. *Сформовано автором

У цій структурі органічно поєднані підприємства й організації, які займаються виробництвом та переробкою зернової продукції, сервісні підприємства та сільські й районні мінікластери з виробництва зернової продукції, а також, що важливо, особисті селянські господарства та господарства населення. Для координації дій регіональних зернопродуктових кластерів запропоновано створити Координаційну Раду, яка б на загальнодержавному рівні могла вирішувати необхідні питання ефективного функціонування всіх учасників.

Проаналізовано динаміку деяких показників діяльності сільськогосподарських підприємств та встановлено, що за період 2010–2019 рр. такі елементи доданої вартості, як чистий прибуток та заробітна плата, зросли у 5,2 та 6,1 раза відповідно (табл. 5). Проте продуктивність праці збільшилася лише у 2,4 раза, що з одночасним зменшенням рентабельності виробництва вказує на інфляційну складову зростання заробітної плати та прибутку. Виходячи з цього, виникає необхідність кооперування підприємств і створення кластерів. Це дасть змогу значно підвищити ефективність господарювання.

Аргументовано міжгалузеву концепцію формування доданої вартості в зернопродуктовому підкомплексі. Виявлено певну невідповідність у величині сформованої доданої вартості в окремих галузях підкомплексу, як її загальної вартості, так і окремих елементів. Звичайно, є різні технології виробництва, зберігання і переробки зернової продукції, які мають різну ресурсоемність,

фондозабезпеченість тощо. Але для підвищення ефективності діяльності підкомплексу треба за будь-якої технології на кожному етапі процесу виробництва продукції дотримуватися адекватної норми додаткової вартості, що стимулюватиме кожен галузь підкомплексу до розвитку.

Таблиця 5

Показники діяльності сільськогосподарських підприємств України*

Показник	Рік						2019 р. у % до 2010 р.
	2010	2015	2016	2017	2018	2019	
Кількість підприємств**	56493	45379	47697	45558	49208	48504	85,9
зокрема фермерських господарств	41726	32303	33682	34137	33164	32452	77,8
Кількість найманих працівників, тис. осіб	645,2	500,9	513,2	489,2	479,8	461,5	71,5
Вироблено валової продукції у постійних цінах 2016 року на одного зайнятого у сільськогосподарському виробництві, тис. грн	380,4	624,0	765,0	755,4	867,7	928,6	244,0
Середньомісячна номінальна заробітна плата штатних працівників, грн	1430	3140	3916	5761	7166	8738	611,0
Чистий прибуток, млрд грн	17,3	101,9	89,8	68,3	70,5	90,2	521,4
Рівень рентабельності операційної діяльності, %	24,5	43,0	33,6	23,2	18,9	19,3	-2,5 в.п.

Примітка. *сформовано автором; **станом на 1 липня

У процесі дослідження структури валової доданої вартості в зернопродуктовому підкомплексі АПК виявлено, що усі елементи доданої вартості є взаємозалежними, проте оптимізація структури доданої вартості є індивідуальною для кожного підприємства та галузі зернопродуктового підкомплексу. Водночас виокремлено і спільні принципи цього процесу для підкомплексу загалом, наприклад, співвідношення прибутку і заробітної плати. З одного боку, це елементи, які взаємно зменшують або збільшують величину один одного за інших рівних умов, а з іншого – стимулююча функція заробітної плати позитивно впливає на суму прибутку. Для успішного процесу оптимізації структури доданої вартості необхідне технічне переоснащення на основі провадження прогресивних технологій.

Аргументована перспективність розвитку органічної системи землеробства. В Україні прийнята нормативно-правова база для здійснення органічного виробництва, якою затверджено правила сертифікації для виробництва та маркування органічної продукції. Рівень розвитку цієї сфери перебуває на початковій стадії і має велику перспективу. Головною метою сільськогосподарських підприємств, які вирощують органічну продукцію, разом із позитивним впливом на довкілля, є максимізація прибутку, як результативної частини доданої вартості.

Обґрунтовано, що отримання максимальної величини доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі може бути тільки за умови комплексного розвитку підкомплексу в межах агропромислового комплексу нашої країни та взаємодії його з іншими галузями економіки. У державному регулюванні

особливу увагу необхідно звернути на посилення вертикальної та горизонтальної інтеграції, розвитку кооперації. Також, вважаємо, необхідне удосконалення законодавчої бази для створення кластерів, затвердження програм їх розвитку на національному та регіональному рівнях. Головні зусилля з боку держави мають бути спрямовані на стимулювання виробництва продукції підкомплексу з вищою доданою вартістю.

У п'ятому розділі **«Формування ринкової моделі досягнення максимально можливої доданої вартості та раціонального її розподілу в зернопродуктовому підкомплексі АПК»** розроблено за варіантами ринкові моделі формування доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі на перспективу з урахуванням основних чинників, які впливають на цей процес. Розглянуто поєднання методів державного регулювання у зернопродуктовому підкомплексі, які сприяють забезпеченню конкурентоспроможності продукції, інтеграції та кооперації, з розвитком підкомплексу на основі формування ринкової моделі та ринкового саморегулювання. Взаємодія вказаних елементів ринку забезпечить виробництво оптимальної кількості продукції з максимальною доданою вартістю.

Посилення горизонтальної та вертикальної інтеграції у зернопродуктовому підкомплексі не можливе без удосконалення управління логістичною системою. Зменшення логістичних витрат дасть змогу збільшити прибуток на підприємствах зернопродуктового підкомплексу, а це, своєю чергою, призведе до зростання величини доданої вартості. Запропоновану модель логістичної системи зернопродуктового підкомплексу АПК України зображено на рис. 7. Особливу увагу в цій моделі приділено розвитку кооперації. Забезпечення ресурсами виробничих процесів у зернопродуктовому підкомплексі, а також матеріальні й інформаційні потоки мають проходити переважно через обслуговуючі кооперативи.

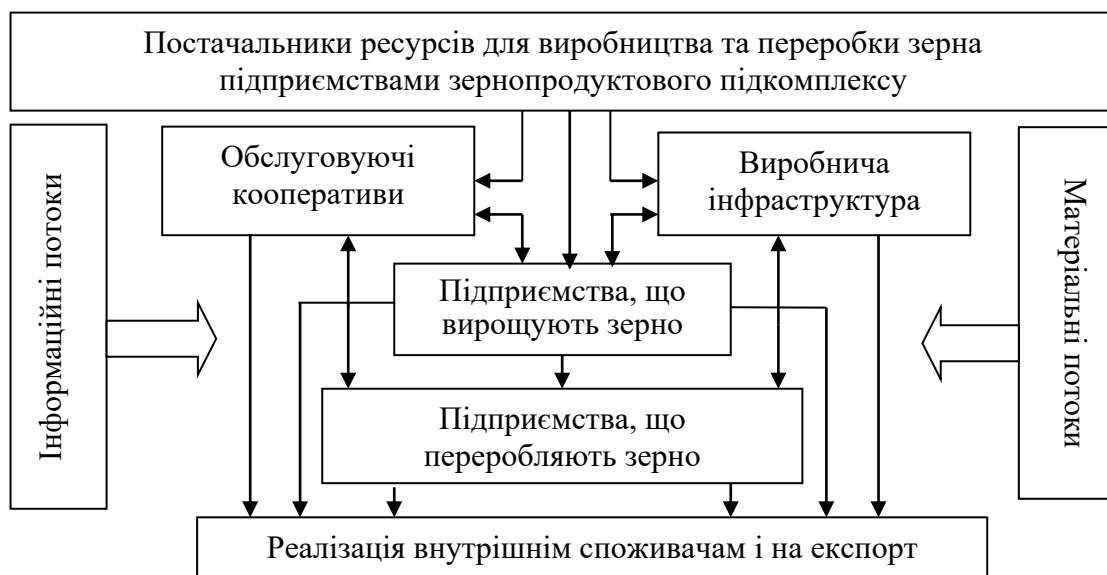

Рис 7. Складові елементи моделі логістичної системи зернопродуктового підкомплексу*

Примітка. *Сформовано автором

Доведено, що для досягнення істотної величини доданої вартості необхідно оптимізувати виробництво зерна і продуктів його переробки, враховуючи попит внутрішнього і зовнішнього ринків. Загальну схему моделювання виробництва та переробки зерна для отримання оптимальної доданої вартості в зернопродуктовому підкомплексі представлено на рис. 8.

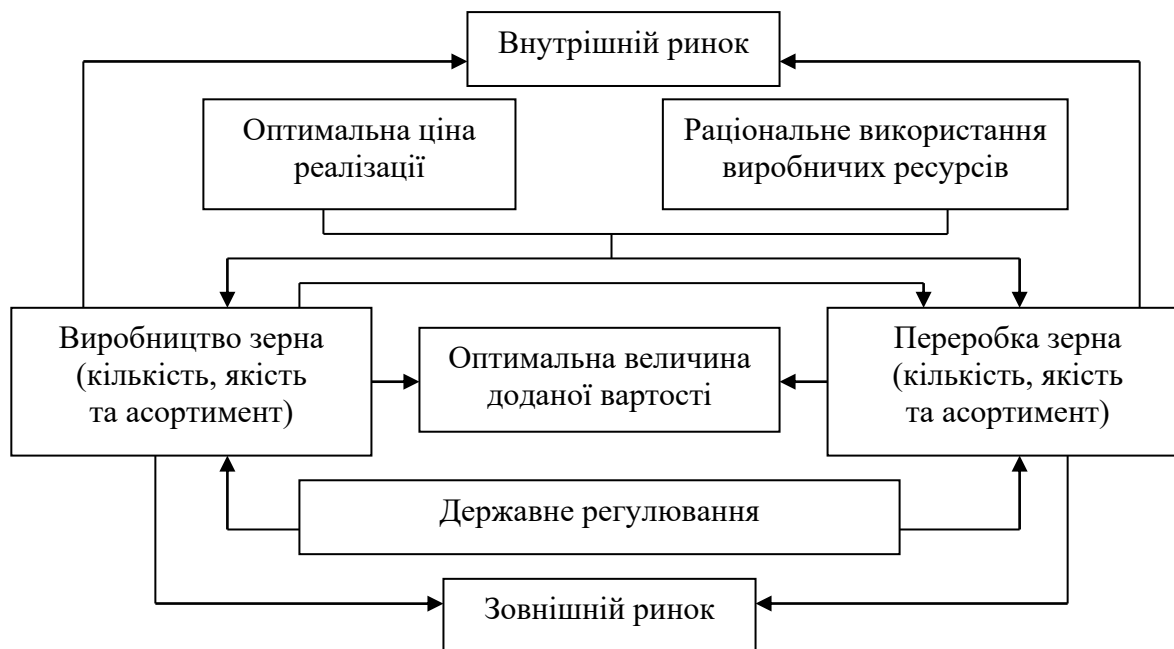

Рис. 8. Загальна схема моделі виробництва і переробки зерна для отримання оптимальної доданої вартості в зернопродуктовому підкомплексі*

Примітка. *Сформовано автором

Найважливішим завданням тут є визначення попиту на продукцію зернопродуктового підкомплексу на внутрішньому та зовнішньому ринках. Треба розрахувати його за кожним типом товаровиробників і за кожним видом продукції. Також важливо визначити у межах зернопродуктового підкомплексу оптимальну ціну на зернову продукцію – чи це сировина (цільне зерно) для інших галузей економіки, чи напівфабрикат або ж готовий продукт. Тут потрібно орієнтуватися на максимальний прибуток у системі.

Доведено, що оптимізація логістичних зв'язків підвищить ефективність пропозиції вітчизняної зернової продукції завдяки таким чинникам: зменшенню строків поставки зерна та продуктів його переробки на експорт, швидшому формуванню необхідних експортних партій зернової продукції, контролю якості зерна та продуктів його переробки за допомогою відповідного зберігання та підвищення реалізаційних кондицій, досягненню необхідної величини продажу зернової продукції згідно з укладеними договорами через посилення економічних зв'язків між підприємствами та галузями підкомплексу.

Обґрунтовано, що вибір дієвої стратегії в управлінні доданою вартістю в зернопродуктовому підкомплексі забезпечить агропромислому комплексу України інтенсивний розвиток, поступове перетворення агропромислового виробництва із сировинного у виробництво з високою доданою вартістю.

Удосконалення стратегічного управління доданою вартістю в зернопродуктовому підкомплексі АПК може позитивно вплинути на збільшення урожайності зернових культур, покращення якості зерна, зниження його собівартості. Запропоновану схему процесу стратегічного управління доданою вартістю у зернопродуктовому підкомплексі АПК відображено на рис. 9.

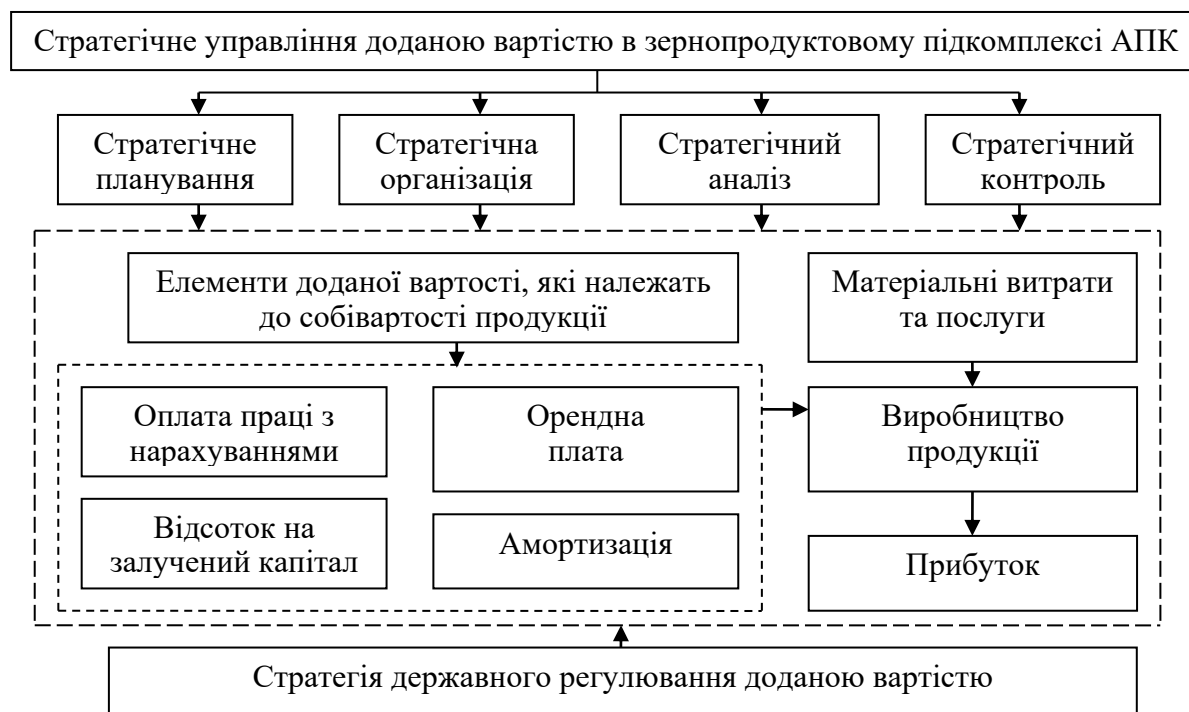

Рис. 9. Схема процесу стратегічного управління доданою вартістю в зернопродуктовому підкомплексі АПК*

Примітка. *Сформовано автором

Обґрунтовано, що постійний стратегічний контроль процесу формування доданої вартості дасть змогу приймати своєчасні рішення щодо корегування відповідних дій у напрямі її збільшення. Однак якісний стратегічний контроль не можливий без належного стратегічного аналізу. Стратегічний аналіз передбачає комплексне дослідження чинників, що впливають на зміну величини доданої вартості на перспективу. Крім того, необхідно провести аналіз як внутрішнього, так і зовнішнього середовища, а саме: попиту на зернову продукцію; цінової політики на закупні ресурси; світових тенденцій у виробництві зерна та продуктів його переробки; експортних можливостей нашої країни у зерновому секторі. Такий аналіз дасть змогу обґрунтувати перспективу виробництва та реалізації продукції зернопродуктового підкомплексу та окреслити шляхи максимізації доданої вартості.

Здійснено моделювання механізму формування доданої вартості та системи логістичних зв'язків у зернопродуктовому підкомплексі АПК. За декількома варіантами визначено обсяги виробництва та реалізації зерна і продуктів його переробки сільськогосподарськими підприємствами до 2027 року та визначено величину прибутку і доданої вартості. Приклад проекту вказаних показників щодо реалізації кукурудзи на зерно приведено на рис. 10.

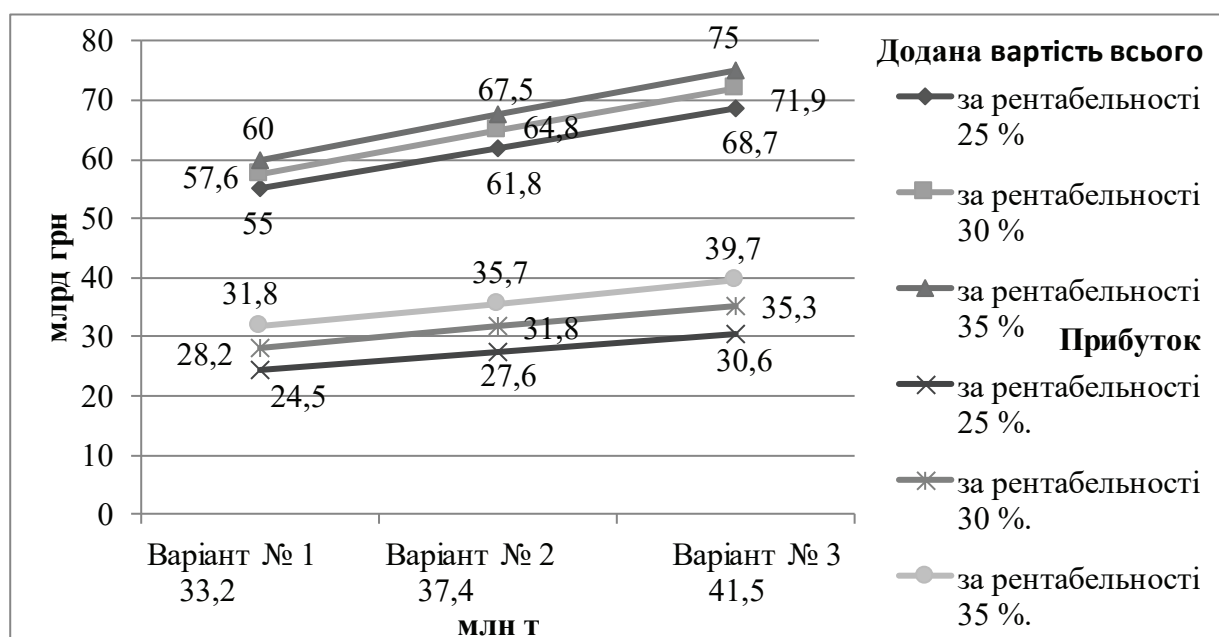

Рис. 10. Проект величини доданої вартості та прибутку від реалізації кукурудзи на зерно сільськогосподарськими підприємствами на 2027 рік (за варіантами у цінах 2019 року)*

Примітка. *Побудовано автором

За результатами дослідження наголошено на необхідності збільшення потужностей зерносховищ, зокрема елеваторів для зберігання зернової продукції та доведення її до відповідних кондицій. Наявність необхідної кількості зерносховищ також дасть змогу виробникам реалізовувати продукцію у періоди з найвищими цінами. Розрахована прогнозна кількість введення в дію елеваторних потужностей до 2027 року – 22,5 млн т.

Загалом, за прогнозними даними (оптимальний варіант), підприємствами основних галузей зернопродуктового підкомплексу АПК у 2027 році буде отримано 170,6 млрд грн доданої вартості, зокрема прибутку – 67,4 млрд грн (табл. 6).

Запропоновані заходи до 2027 року дадуть можливість додатково створити 85,3 тис. робочих місць на підприємствах зернопродуктового підкомплексу, а також у тваринництві та інших галузях АПК, зокрема у тваринництві, – ще 46,8 тис. робочих місць. Крім того, у господарствах населення у зв'язку зі збільшенням виробництва зерна буде створено 12,1 тис. робочих місць.

У досягненні зернопродуктовим підкомплексом більшої доданої вартості важливу роль має відіграти розробка відповідної стратегії і на державному рівні. На основі проведеного дослідження сучасного стану та можливостей зростання доданої вартості в зернопродуктовому підкомплексі, моделювання виробництва і переробки зерна, розроблено та запропоновано «Основні стратегічні напрями максимізації доданої вартості в зернопродуктовому підкомплексі АПК України» як частину «Стратегії розвитку зернопродуктового підкомплексу АПК України до 2027 року».

**Прогнозні показники формування доданої вартості підприємствами
основних галузей зернопродуктового підкомплексу АПК України
та створення додаткових робочих місць повної зайнятості
на період до 2027 року (оптимальний варіант, базовий – 2019 рік)***

Назва продукції	Додана вартість		Кількість додаткових робочих місць, тис. од.
	всього, млрд грн	зокрема прибуток, млрд грн	
Всього на підприємствах підкомплексу, зокрема	170,6	67,4	85,3
виробництво та реалізація, з них:	147,7	63,4	61,5
- зернові та зернобобові (разом із насінництвом)	130,1	53,1	48,7
- борошно (разом із побічними продуктами)	3,1	1,9	2,7
- комбікорми	10,3	6,4	5,1
- крупи (разом із побічними продуктами)	0,6	0,4	0,7
- макаронні вироби, всього	0,6	0,3	1,1
- хліб та вироби хлібобулочні нетривалого зберігання	2,1	0,9	2,2
- інші готові продукти із зерна	0,9	0,4	1,0
елеватори та зерносклади (зокрема послуги елеваторів)	22,9	4,0	23,8

Примітка. *Сформовано автором

Отже, стратегія державного регулювання цього процесу має ґрунтуватися на удосконаленні податкового та митного законодавства щодо галузей зернопродуктового підкомплексу, тобто направлена на зростання державної підтримки виробників зерна та переробних галузей, збільшення обсягів державного замовлення та стабілізацію закупівельних цін; часткову компенсацію та здешевлення покупних ресурсів; розширення лізингу.

Очікувані результати реалізації основних стратегічних напрямів максимізації доданої вартості в зернопродуктовому підкомплексі АПК України на період до 2027 року (базовий 2019 рік), зокрема, такі:

– забезпечення продовольчої безпеки шляхом пропонування основних видів продукції (зерно на рівні не менш як 100 %, продукти його переробки – 95 % попиту внутрішнього ринку) та необхідного поповнення цими продуктами держрезерву;

– підвищення рівня заробітної плати працівникам зернопродуктового підкомплексу в розмірі 115 % від середнього рівня за галузями економіки;

– виробництво, включно з господарствами населення, 99,3 млн т зернових та зернобобових, зокрема підприємствами зернопродуктового підкомплексу – 79,3 млн т зерна та отримання 130,1 млрд грн доданої вартості;

– переробка на комбікорм 7,1 млн т зерна (10,1 млн) та отримання 10,3 млрд грн доданої вартості внаслідок його реалізації;

- переробка 3,8 млн т зерна пшениці на борошно (2,8 млн т) та отримання після його реалізації в перерахунку на зерно 3,1 млрд грн доданої вартості;
- виробництво та реалізація 1,2 млн т хліба і хлібобулочних виробів та отримання 2,1 млрд грн доданої вартості;
- переробка 0,7 млн т зерна на крупи (0,5 млн т) та отримання після їх реалізації 0,6 млрд грн доданої вартості;
- виробництво 0,3 млн т різних видів макаронів та отримання після їх реалізації 0,6 млрд грн доданої вартості;
- введення в експлуатацію елеваторних потужностей в обсязі 22,5 млн т;
- отримання всього в основних галузях зернопродуктового підкомплексу 170,6 млрд грн доданої вартості, з яких прибутку – 67,4 млрд грн.

Завдяки запровадженню вказаних заходів, враховуючи господарства населення, буде створено додатково 144,2 тис. робочих місць за повної зайнятості.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичні аспекти та організаційно-економічне вирішення проблем формування доданої вартості в зернопродуктовому підкомплексі, що дає змогу зробити такі висновки:

1. Визначено, що до складу валової доданої вартості в зернопродуктовому комплексі АПК належать такі основні елементи: заробітна плата з нарахуваннями, рента (орендна плата), амортизаційні відрахування, відсоток на капітал і прибуток. Частиною доданої вартості можна вважати прямі та непрямі податки і збори, що входять у ціну товару. Елементи доданої вартості, створеної на окремому підприємстві, з погляду власності, можна поділити на три групи: дохід власників капіталу (відсоток на позичковий капітал, рента (орендна плата) і прибуток); споживання частини основного капіталу власника (амортизаційні відрахування) та частина продукту, виробленого на підприємстві, яким власник розраховується з найманими працівниками за участь у виробництві та реалізації цього продукту (заробітна плата з нарахуваннями). Під оптимальною структурою доданої вартості в зернопродуктовому підкомплексі визначається така структура, за якої: по-перше, відбувається постійне збільшення загальної величини доданої вартості, по-друге, забезпечується збалансованість між заробітною платою та прибутком, по-третє, амортизаційні відрахування забезпечують необхідне відтворення основних засобів, по-четверте, орендоване майно й земля та залучений капітал використовуються найефективніше.

2. На підставі аналізу доведено, що більше уваги потребує формування такого елемента доданої вартості, як заробітна плата. У 2019 р. в сільсько-господарських підприємствах середньомісячний її рівень склав 8856 грн, що менше загальнодержавного показника на 1641 грн. Треба пам'ятати, що завдяки поєднанню працівника із засобами виробництва можна отримати певний продукт, тому дуже важливо, щоб він мав достатню мотивацію до праці. Матеріально вмотивований працівник ефективніше працює, тому підвищується продуктивність праці, покращується якість продукції, а в кінцевому підсумку –

зростає прибуток. Наприклад, запровадження внутрішньогосподарського розрахунку у зерновиробництві та переробці зернової продукції позитивно вплине на збільшення величини доданої вартості через залученням такого чинника, як заінтересованість працівників у кінцевому результаті. Так, у зерновиробництві, це вже будуть не працівники, які виконують відповідну роботу без зацікавленості у створенні кінцевого продукту, а працівники, які за його виробництво відповідають впродовж року і справедливо очікують на додаткову винагороду.

3. Підтверджено, що у зернопродуктовому підкомплексі можуть застосовуватися всі п'ять методів нарахування амортизації. При цьому треба розуміти, що, з одного боку, збільшення суми амортизаційних відрахувань саме собою не приводить до збільшення валової доданої вартості (за інших рівних умов) через зростання собівартості продукції та одночасне зменшення прибутку. Проте, з іншого боку, завдяки використанню сучасних, продуктивних і набагато дорожчих техніки та обладнання та застосуванню високоінтенсивних технологій, одночасно збільшуються як амортизаційні відрахування, так і загалом вартість виробленої продукції, валова додана вартість та її активна частина – прибуток – внаслідок зростання кількості та якості виготовленої продукції. Тому в такому разі амортизація слугує регулятором (у межах чинного законодавства) швидкості відновлення основних засобів та отримання необхідної прибутковості виробництва.

4. Обґрунтовано, що першим етапом дослідження доданої вартості зернопродуктового підкомплексу є усвідомлення та розуміння взаємозв'язку теорії та практики, законів і методів пізнання для правильного визначення, характеристики й обрання відповідної методології та методики дослідження. Далі треба обрати систему конкретних методів дослідження на основі наукових принципів пізнання та проводити його комплексно. Розглядаючи зернопродуктовий підкомплекс як систему, необхідно проводити дослідження формування доданої вартості та її елементів, застосувавши системний підхід, який дає змогу не тільки провести всебічний аналіз цього показника, а й досягнути його максимального значення у перспективі. Запропоновано такі показники аналізу доданої вартості: частку доходів власників орендованих земельних угідь, частку доходів власників орендованого майна у доданій вартості та фондоємність доданої вартості.

5. Встановлено, що стимулююча функція ПДВ має бути не лише шляхом застосування нульової ставки на експортну зернову продукцію, а й диференціацією ставок залежно від важливості продукту чи галузі для держави й виробника цієї продукції. До того ж остаточна ціна товару, що реалізується кінцевому споживачеві, може бути менша або товаровиробники отримають більші прибутки, або внаслідок зміни структури доданої вартості буде збільшено заробітну плату, якщо зменшиться кількість етапів виробництва товару на підприємствах зернопродуктового підкомплексу. Тобто у межах підприємства переміщення проміжного товару від одного виробництва до іншого відбуватиметься за собівартістю.

6. Результати дослідження вказують на те, що основною складністю у формуванні доданої вартості в зернопродуктовому підкомплексі, вважаємо,

є те, що частина елементів доданої вартості належить до собівартості продукції, а прибуток є результативним елементом, на збільшення якого спрямовані зусилля підприємця. Тому для об'єднання вказаних елементів в одну систему необхідно застосувати ефективний підхід до управління вказаним процесом. Встановлено, що переважний обсяг доданої вартості створюється у процесі переробки сировини у готовий продукт. Також треба розвивати власне насінництво та пропонувати його на експорт, що може значно збільшити додану вартість. Порівнюючи вартісне відношення експорту зерна до продуктів його переробки, можна зауважити, що воно різниться в десятки разів на користь експорту сировини. Для прикладу, експорт зерна за період 2000–2019 рр. зріс у 7,8 раза і склав у 2019 р. 9633,3 млн дол. США, а продукції борошномельно-круп'яної промисловості та готових продуктів із зерна у цьому ж році реалізовано лише на 471,5 млн дол. США. Тому необхідно збільшувати частку експорту продуктів переробки зерна та готових зернопродуктів.

7. Виявлено певну невідповідність у формуванні загальної величини доданої вартості в галузях підкомплексу. Звичайно, є виробництва з різною оснащеністю, ресурсоємністю та технологіями виробництва. Однак, для підвищення ефективності діяльності підкомплексу на кожному етапі процесу виробництва продукції необхідно дотримуватися максимально однакової норми додаткової вартості, що стимулюватиме кожен галузь підкомплексу до розвитку. Тобто дотримання принципу адекватної суми додаткової вартості за однаково оплату затраченої живої праці у формуванні доданої вартості в зернопродуктовому підкомплексі буде сприяти його розвитку та підвищенню ефективності виробництва.

8. Аргументовано, що значною проблемою у формуванні доданої вартості в зернопродуктовому підкомплексі є низька культура вирощування зернових культур у господарствах населення, які виробляють п'яту частину всього зерна в Україні. Такі господарства не кооперовані та не мають достатньої кількості зерносховищ, чим користуються посередники, присвоюючи собі значну частину доданої вартості, скуповуючи зерно зразу після обмолоту. Тому кооперація є важливим чинником формування доданої вартості в зернопродуктовому підкомплексі. Важливо розвивати всі види кооперації у галузі виробництва та переробки зернової продукції, приділяючи особливу увагу малим сільськогосподарським товаровиробникам. У межах зернопродуктового підкомплексу особливу увагу треба приділити вертикальній та горизонтальній інтеграції. Вертикальна інтеграція створює умови для покращення господарських зв'язків між виробниками зерна та переробними підприємствами підкомплексу, а також дає змогу виявляти резерви збільшення доданої вартості на всіх етапах її створення. Внаслідок горизонтального кооперування досягається баланс наявності зернової продукції на ринку, зникає загроза перевиробництва та зменшення ціни реалізації, ефективніше використовуються матеріально-технічні ресурси і в кінцевому підсумку збільшується величина доданої вартості.

9. За результатами аналізу діяльності сільськогосподарських підприємств та підприємств, які переробляють зернову продукцію встановлено, що в зернопродуктовому підкомплексі необхідно створювати кластерні системи

організації для ефективної роботи всіх галузей підкомплексу. Для координації дій регіональних зернопродуктових кластерів у межах зернопродуктового підкомплексу запропоновано створити Координаційну Раду, яка б на загальнодержавному рівні могла вирішувати необхідні питання ефективного функціонування всіх учасників регіональних кластерів. Для прикладу, за період 2010–2019 рр. рентабельність виробництва у сільськогосподарських підприємствах не підвищилась, а такі елементи доданої вартості, як чистий прибуток та заробітна плата, зросли у 5,2 та 6,1 раза відповідно, проте продуктивність праці збільшилася лише у 2,4 раза. Тобто вказані показники зростали переважно внаслідок інфляційних процесів, що свідчить про необхідність кооперування підприємств і створення кластерів.

10. У процесі дослідження сучасного стану державного регулювання формування доданої вартості в зернопродуктовому підкомплексі АПК виявлено, що воно є недостатньо дієвим, тому в галузях підкомплексу необхідно ширше застосовувати інструменти економічного та правового регулювання, збільшувати державну підтримку переробних підприємств та суміжних підкомплексів АПК, які переробляють зерно та побічну продукцію зерновиробництва, а також удосконалювати митне законодавство і створювати відповідні пільгові експортні умови. Це сприятиме посиленню вертикальної і горизонтальної інтеграції, розвитку кооперації та створенню кластерів, розбудові виробничої інфраструктури, зокрема елеваторів і зерносковищ та збільшенню експорту зернопродуктів із високою доданою вартістю.

11. Доведено, що для моделювання отримання оптимальної величини доданої вартості необхідно врахувати всі ланцюги формування доданої вартості – від початку виробництва до реалізації готової продукції. Наприклад, у процесі виробництва хліба та хлібобулочних виробів, як готового продукту, додана вартість щодо виробництва та реалізації зерна пшениці збільшується у 2,6 раза, зокрема переробка зерна на борошно збільшує додану вартість на 54 %. Переробка зерна на комбікорми та макаронні вироби може подвоїти величину створеної доданої вартості щодо величини доданої вартості у сировині. Значна частина доданої вартості додається внаслідок переробки зерна на крупи. Зменшення логістичних витрат також дасть змогу збільшити величину доданої вартості на підприємствах зернопродуктового підкомплексу. Аргументовано, що у світі є певні пропорції між експортом зерна та продуктами його переробки. Тобто, наприклад, не всю продовольчу пшеницю, яку експортує Україна, можна переробити на борошно або більшість фуражного зерна переробити на комбікорми чи інші продукти. До того ж вказані продукти переробки мають значно менший строк зберігання, порівнюючи із сировиною. Більшість країн світу краще імпортують зерно, ніж сировину ще й з причини, що кожна країна демонструє свої специфічні вимоги до продуктів переробки, зокрема до борошна, через національні особливості приготування готових продуктів. Комбікорми, наприклад, у кожному конкретному випадку мають свою рецептуру виготовлення та певні біологічні застереження, тому це є ще одним чинником, щоб імпортувати сировину.

12. У процесі дослідження підтверджено, що вибір правильної стратегії в управлінні доданою вартістю у зернопродуктовому підкомплексі забезпечить

агропромислового комплексу України інтенсивний розвиток, поступове перетворення агропромислового виробництва із сировинного у виробництво з високою доданою вартістю. Завдяки здійсненню запропонованих стратегічних напрямів максимізації доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі до 2027 року можна отримати 170,6 млрд грн доданої вартості, додатково створивши 85,3 тисячі робочих місць, крім того, у тваринництві – 46,8 тис. робочих місць. Водночас у господарствах населення у зв'язку зі збільшенням виробництва зерна буде створено 12,1 тис. робочих місць.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії

1. Світовий О. М. Організаційно-економічні засади формування доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі АПК України: монографія. Умань, 2020. 301 с.

2. Світовий О. М. Управління прибутком як джерелом розширеного виробництва сільськогосподарських підприємств. Менеджмент ХХІ століття: проблеми і перспективи: колективна монографія. Умань. 2011. С. 80–84. *(Здобувачем проаналізовано особливості формування прибутку, як елемента доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі).*

3. Світовий О. М. Управління ризиками та інтенсивні технології вирощування сільськогосподарських культур. Менеджмент ХХІ століття: проблеми і перспективи: колективна монографія. Умань, 2012. С. 122–126. *(Здобувачем обґрунтована необхідність застосування інтенсивних технологій у зерновиробництві для збільшення прибутку в аграрних підприємствах).*

4. Світовий О. М. Чинники формування доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі АПК. Сучасні парадигми розвитку конкурентоспроможного агропромислового виробництва: колективна монографія. Умань. 2013. С. 98–104. *(Здобувачем досліджено основні чинники формування доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі).*

5. Світовий О. М. Конкретно-наукові методи дослідження формування доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі. Основні пріоритети розвитку АПК України у контексті економічної, продовольчої та енергетичної безпеки країни: колективна монографія. Умань. 2014. Ч. 1. С. 60–65. *(Здобувачем розглянуто міждисциплінарні та спеціальні методи дослідження доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі).*

6. Світовий О. М. Міжгалузева концепція формування доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі. Менеджмент ХХІ століття: проблеми і перспективи: колективна монографія. Умань. 2014. С. 65–68. *(Здобувачем запропоновано основні положення міжгалузевої концепції формування доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі).*

Статті в наукових фахових виданнях України,

у тому числі включених до міжнародних наукометричних баз даних

7. Світовий О. М. Вдосконалення управління відтворенням капіталу в сільськогосподарському виробництві. Збірник наукових праць Уманського

національного університету садівництва. 2010. Вип. 74. Ч. 2. Економіка. С. 209–215.

8. Світовий О. М. Ефективність виробництва та управління прибутком в сільськогосподарських підприємствах. Збірник наукових праць Уманського національного університету садівництва. 2011. Вип. 76. Ч. 2. Економіка. С. 67–74.

9. Світовий О. М. Управління витратами на оплату праці у сільськогосподарських підприємствах. Збірник наукових праць Уманського національного університету садівництва. 2012. Вип. 79. Ч. 2. Економіка. С. 79–85.

10. Світовий О. М. Формування орендної плати та її роль в управлінні відновленням земельних ресурсів. Вісник Харківського національного аграрного університету ім. В. В. Докучаєва. Серія «Економічні науки». 2012. № 6. С. 75–80.

11. Світовий О. М. Додана вартість та її роль у розвитку агропромислового комплексу України. Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. 2013. Вип. 1 (6). Т. 2. С. 264–269.

12. Світовий О. М. Складові та структура доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі АПК. Вісник Харківського національного аграрного університету ім. В. В. Докучаєва. Серія «Економічні науки». 2013. № 4. С. 94–102.

13. Світовий О. М. Роль основних засобів у формуванні доданої вартості в зерновиробництві. 2013. Збірник наукових праць Уманського національного університету садівництва. Вип. 83. Ч. 2. С. 234–239.

14. Світовий О. М. Економічна сутність та функції податку на додану вартість у зернопродуктовому підкомплексі України. Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки). 2014. № 1 (25). С. 213–217.

15. Світовий О. М. Особливості застосування методів нарахування амортизації у зернопродуктовому підкомплексі. Вісник Харківського національного аграрного університету ім. В. В. Докучаєва. Серія «Економічні науки». 2014. № 5. С. 155–161.

16. Світовий О. М. Принципи та особливості методології дослідження доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки. 2014. Вип. 5. Ч. 1. С. 255–258.

17. Світовий О. М. Підприємливість як чинник і джерело формування доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі. Вісник Одеського національного університету. Серія: Економіка. 2014. Т. 19. Вип. 2/2. С. 162–165.

18. Світовий О. М. Внутрішньогосподарський розрахунок та формування доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі. Глобальні та національні проблеми економіки. 2015. Вип. 8. С. 257–260.

19. Світовий О. М. Удосконалення державного регулювання процесу формування доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі АПК.

Науковий вісник Одеського національного економічного університету. 2015. № 6 (226). С. 174–187.

20. Світовий О. М. Максимізація доданої вартості у зерновиробництві як галузі зернопродуктового підкомплексу. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Економіка і менеджмент». 2015. Вип. 13. С. 63–67.

21. Світовий О. М. Особливості організації та функціонування кооперації у зернопродуктовому підкомплексі та її роль у формуванні та розподілі доданої вартості. Глобальні та національні проблеми економіки. 2015. Вип. 5. С. 237–240.

22. Світовий О. М. Шляхи досягнення оптимальної структури доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки». 2015. Вип. 14. Ч. 4. С. 47–50.

23. Світовий О. М. Формування доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі на основі розвитку кластерних систем. Науковий вісник Буковинського державного фінансово-економічного університету. Економічні науки. 2015. Вип. 28. Ч. 2. С. 63–66.

24. Світовий О. М. Сучасний стан та напрями удосконалення управління доданою вартістю у зернопродуктовому підкомплексі. Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики. 2016. № 5 (9). С. 24–31.

25. Світовий О. М. Шляхи оптимізації виробництва у зернопродуктовому підкомплексі для збільшення доданої вартості. Економіка АПК. 2016. № 2. С. 52–58.

26. Світовий О. М. Управління експортом продукції зернопродуктового підкомплексу та формування доданої вартості. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2016. Вип. 6. Ч. 3. С. 19–22.

27. Світовий О. М. Управління матеріально-технічним забезпеченням зернопродуктового підкомплексу та формування доданої вартості. Економіка і суспільство. 2016. № 2. С. 171–174.

28. Світовий О. М. Удосконалення управління логістичною системою у зернопродуктовому підкомплексі АПК як фактор збільшення доданої вартості. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Економіка і менеджмент». 2017. Вип. 24. С. 55–58.

29. Світовий О. М. Додана вартість виробництва ячменю та його переробки у системі зернопродуктового підкомплексу. Глобальні та національні проблеми економіки. 2018. Вип. 21. С. 202–205.

30. **Світовий О. М.,** Дяченко М. І. Теоретичні аспекти категорії «планування доданої вартості» та особливості її застосування у процесі планування на підприємствах зернопродуктового підкомплексу АПК України. Збірник наукових праць Уманського національного університету садівництва. 2020. Вип. 97. Ч. 2. С. 234–243. *(Здобувачем надано авторське визначення та обґрунтовано доцільність застосування категорії «планування доданої вартості» у зернопродуктовому підкомплексі АПК України).*

**Статті у науковому виданні іншої держави,
включеному до міжнародної наукометричної бази даних
Web of Science:**

31. Svitovyi Oleksandr. The grain products subcomplex of agro industrial complex of Ukraine: strategy of management value added. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2016. № 2. P. 129–134.

32. **Svitovyi Oleksandr**, Diachenko Mykola, Kovalenko Hryhorii. Conceptual bases of state regulation of value added in the grain product subcomplex of Ukraine. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2018. Vol. 4. No 3. P. 283–287. *(Здобувачем визначено основні напрями державного регулювання доданої вартості в зернопродуктовому підкомплексі).*

Стаття в іншому науковому виданні України

33. Світовий О. М. Роль нормативного методу в управлінні витратами сільськогосподарських підприємств. *Фінансова система держави: проблеми та перспектива розвитку*. 2011. С. 107–109.

Тези наукових доповідей

34. Світовий О. М. Вдосконалення договірною регулювання оренди земель сільськогосподарського призначення. *Всеукраїнська наукова конференція молодих учених, м. Умань, 18–19 лютого 2010 року: тези доповіді*. Умань, 2010. С. 156–158.

35. Світовий О. М. Вдосконалення управління прибутком сільськогосподарських підприємств. *Економічні та загальноосвітні науки: Всеукраїнська наукова конференція молодих учених, м. Умань, 20–22 березня 2011 року: тези доповіді*. Умань, 2011. С. 261–262.

36. Світовий О. М. Управління прибутком та чинники, які впливають на його формування в аграрних підприємств. *Актуальні проблеми теорії і практики менеджменту в умовах трансформації економіки: IV Всеукраїнська міжвузівська науково-практична конференція, м. Рівне, 7–8 квітня 2011 року: тези доповіді*. Рівне, 2011. С. 298–299.

37. Світовий О. М. Роль держави в формуванні та управлінні прибутком сільськогосподарських підприємств. *Соціально-економічна політика держави в умовах трансформаційних змін: макро- та мікроекономічні аспекти: Міжнародна науково-практична конференція, м. Полтава, 12 квітня 2011 року: тези доповіді*. Полтава, 2011. С. 192–193.

38. Світовий О. М. Управління новоствореною вартістю. *Актуальні питання сучасної економіки: III Всеукраїнська заочна наукова конференція, м. Умань, 23 грудня 2011 року: тези доповіді*. Умань, 2011. С. 105–106.

39. Світовий О. М. Управління земельною рентою. *Всеукраїнська наукова конференція молодих учених, м. Умань, 15 березня 2012 року: тези доповіді*. Умань, 2012. С. 213–214.

40. Світовий О. М. Орендна плата як важіль управління відновленням земельних ресурсів. *Підвищення конкурентоспроможності виробничого потенціалу сільського господарства в умовах сталого розвитку: Всеукраїнська*

науково-практична конференція молодих учених, аспірантів і студентів, м. Харків, 4–5 квітня 2012 року: тези доповіді. Харків, 2012. С. 225–228.

41. Світовий О. М. Управління прибутком та витратами на оплату праці у сільськогосподарських підприємствах. Формування конкурентоспроможної економіки: теоретичні, методичні та практичні засади: Міжнародна науково-практична Інтернет-конференція, м. Тернопіль, 26–27 квітня 2012 року: тези доповіді. Тернопіль, 2012. С. 163–164.

42. Світовий О. М. Удосконалення управління витратами на оплату праці в аграрному секторі економіки. Аспекти стабільного розвитку економіки в умовах ринкових відносин: VI Міжнародна науково-практична конференція, м. Умань, 17–18 травня 2012 року: тези доповіді. Умань, 2012. С. 78–79.

43. Світовий О. М. Ефективність управління основними засобами у зернопродуктовому підкомплексі АПК. Розвиток форм і методів сучасного менеджменту в умовах глобалізації: Міжнародна науково-практична конференція, м. Дніпропетровськ, 25–27 березня 2013 року: тези доповіді. Дніпропетровськ, 2013. С. 90–91.

44. Світовий О. М. Критерії доцільності залучення позичкового капіталу в галузь зерновиробництва. Формування конкурентоспроможної економіки: теоретичні, методичні та практичні засади: II Міжнародна науково-практична інтернет-конференція, м. Тернопіль, 21–22 березня 2013 року: тези доповіді. Тернопіль, 2013. С. 247–249.

45. Світовий О. М. Додана вартість у зернопродуктовому підкомплексі АПК. Соціально-економічна політика держави в умовах трансформаційних змін: Міжнародна науково-практична конференція, м. Полтава, 13 березня 2013 року: тези доповіді. Полтава, 2013. С. 215–217.

46. Світовий О. М. Структура доданої вартості у зерновиробництві. Науково-методологічні основи підвищення економічної ефективності інноваційного розвитку та менеджменту аграрного виробництва: Міжнародна науково-практична конференція молодих учених, аспірантів і студентів, м. Харків, 24–25 квітня 2013 року: тези доповіді. Харків, 2013. С. 238–240.

47. Світовий О. М. Управління зернопродуктовим підкомплексом АПК України. Перспективи розвитку економіки України: теорія, методологія, практика: XVIII Міжнародна науково-практична конференція, м. Луцьк, 29–30 травня 2013 року: тези доповіді. Луцьк, 2013. С. 209–210.

48. Світовий О. М. Управління виробництвом та створення додаткової вартості у галузі рослинництва. Всеукраїнська наукова конференція молодих учених, м. Умань, 14–15 березня 2013 року: тези доповіді. Умань, 2013. С. 235–236.

49. Світовий О. М. Функції податку на додану вартість у зернопродуктовому підкомплексі. Економіка і підприємництво: теоретико-методологічні аспекти обліку, аналізу і контролю: Всеукраїнська науково-практична конференція молодих вчених та студентів, м. Полтава, 5 лютого 2014 року: тези доповіді. Полтава, 2014. С. 32–33.

50. Світовий О. М. Методи наукового дослідження формування доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі. Розвиток соціально-економічних систем у трансформаційних умовах: III Міжнародна науково-практична

конференція студентів і молодих учених, м. Донецьк, 29–30 січня 2014 року: тези доповіді. Донецьк, 2014. С. 46–47.

51. Світовий О. М. Методи нарахування амортизації як елемента доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі. Аспекти стабільного розвитку економіки в умовах ринкових відносин: VII Міжнародна науково-практична конференція, м. Умань, 24–25 квітня 2014 року: тези доповіді. Умань, 2014. С. 77–78.

52. Світовий О. М. Додана вартість як категорія оцінки розвитку галузей зернопродуктового підкомплексу. Транснаціоналізація економічних систем: тенденції та перспективи розвитку: Міжнародна наукова конференція, м. Миколаїв, 18 квітня 2014 року: тези доповіді. Миколаїв, 2014. С. 98–99.

53. Світовий О. М. Теоретичні аспекти доданої вартості та її значення у агропромисловому виробництві. Економічні та соціальні інновації як фактор розвитку економіки: XIX Міжнародна науково-практична конференція, м. Луцьк, 29–30 травня 2014 року: тези доповіді. Луцьк, 2014. С. 62–63.

54. Світовий О. М. Кооперація та формування доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі. Соціально-економічний розвиток України в мовах трансформаційних змін: виклики, тенденції, перспективи: Міжнародна науково-практична конференція, м. Полтава, 15 квітня 2015 року: тези доповіді. Полтава, 2015. С. 53–55.

55. Світовий О. М. Роль кластерних систем організації зернопродуктового підкомплексу в зростанні доданої вартості. Фундаментальні та прикладні проблеми підприємницької діяльності в аграрному секторі: Міжнародна науково-практична конференція, м. Харків, 24 квітня 2015 року: тези доповіді. Харків, 2015. С. 296–299.

56. Світовий О. М. Вплив синергетичного ефекту на формування доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі. Економіка, підприємництво та бізнес культура: трансформації в умовах розвитку інновацій: Міжнародна науково-практична конференція, м. Херсон, 13–14 березня 2015 року: тези доповіді. Херсон, 2014. С. 68–71.

57. Світовий О. М. Оптимізація структури доданої вартості в галузях зернопродуктового підкомплексу АПК. Перспективи стабільного економічного розвитку та економічної безпеки України та її регіонів: Міжнародна науково-практична конференція, м. Ужгород, 8 травня 2015 року: тези доповіді. Ужгород, 2015. С. 78–81.

58. Світовий О. М. Державне регулювання процесу формування доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі. Актуальні проблеми менеджменту: теоретичні і практичні аспекти: II Міжнародна науково-практична конференція, м. Одеса, 4–5 червня 2015 року: тези доповіді. Одеса, 2015. С. 71–72.

59. Світовий О. М. Удосконалення управління виробництвом зерна та його вплив на збільшення доданої вартості. Менеджмент XXI століття: проблеми і перспективи: V Всеукраїнська науково-практична конференція, м. Умань, 5 листопада 2015 року: тези доповіді. Умань, 2015. С. 158–161.

60. Світовий О. М. Організація внутрішньогосподарських відносин на підприємствах зернопродуктового підкомплексу. Актуальні питання сучасної

аграрної науки: III Міжнародна науково-практична конференція, м. Умань, 20 листопада 2015 року: тези доповіді. Умань, 2015. С. 312–313.

61. Світовий О. М. Вплив матеріально-технічного забезпечення на формування доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі. Modern Transformation of Economics and Management in the Era Globalization: international scientific-practical conference, Klaipeda, January 29, 2016: report abstracts. Klaipeda, Lithuania, 2016. P. 51–54.

62. Світовий О. М. Удосконалення управління матеріально-технічним забезпеченням зернопродуктового підкомплексу щодо збільшення доданої вартості. Development of social and economic systems in a global competitive environment: international scientific conference, Chisinau 29 february, 2016: report abstracts. Chisinau, Republic of Moldova, 2016. P. 75–78.

63. Свитовый А. М. Моделирование оптимальной величины добавленной стоимости в зернопродуктовом подкомплексе. Моделирование в технике и экономике: международная научно-практическая конференция, г. Витебск, 23–24 марта 2016 года. Витебск, Республика Беларусь, 2016. С. 401–402.

64. Світовий О. М. Стратегічне управління доданою вартістю у зернопродуктовому підкомплексі АПК України. Formation of Modern Economic Area: Benefits, Risks, Implementation Mechanisms: international scientific-practical conference, Tbilisi, April 29, 2016: report abstracts. Tbilisi, Georgia, 2016. P. 53–56.

65. Світовий О. М. Удосконалення управління доданою вартістю у зернопродуктовому підкомплексі АПК України. Економіка та управління національним господарством: стан, тенденції та перспективи: III Міжнародна науково-практична конференція, м. Одеса, 23–24 червня 2016 року: тези доповіді. Одеса, 2016. С. 66–67.

66. Світовий О. М. Проблеми формування доданої вартості в зернопродуктовому підкомплексі АПК України. Modernization of socio-economic systems: the new economic conditions: international scientific conference, Kielce September 28, 2016: report abstracts. Kielce, Poland, 2016. P. 58–59.

67. Світовий О. М. Управління збутом продукції та формування доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі АПК. Аспекти стабільного розвитку економіки в умовах ринкових відносин: X Міжнародна науково-практична конференція, м. Умань, 21–22 квітня 2016 року: тези доповіді. Умань, 2016. С. 87–88.

68. Світовий О. М. Значення державного регулювання у збільшенні доданої вартості зернопродуктового підкомплексу. Менеджмент XXI століття: проблеми і перспективи: VI Всеукраїнська науково-практична конференція, м. Умань, 17 листопада 2016 року: тези доповіді. Умань, 2016. С. 99–102.

69. Світовий О. М. Удосконалення управління логістичною системою зернопродуктового підкомплексу для збільшення доданої вартості. Логістичний менеджмент: проблеми та перспективи: Міжнародна науково-практична конференція, м. Умань, 17–18 листопада 2016 року: тези доповіді. Умань, 2016. С. 114–116.

70. Світовий О. М. Додана вартість у зернових продуктах АПК України: джерела зростання. The Modern Trends in the Development of Business Social

Responsibility: international scientific conference, Lisbon, May 19, 2017: report abstracts. Lisbon, Portugal, 2017. P. 79–81.

71. Oksana Haidai, Ivanna Chukina, **Oleksandr Svitovyy**, Oleksandr Vasylenko, Mykola Diachenko, Iryna Udovenko. Socio-Economic Direction of Agricultural Sector Development in Ukraine. The 33rd International Business Information Management Association Conference, Granada, 10-11 April, 2019: report abstracts. Granada, Spain, 2019. P. 7011–7018. *(Здобувачем аргументовано, що на ефективність ведення виробництва впливає не тільки рівень прибутковості, а й рівень матеріальної мотивації найманих працівників).*

72. Світовий О. М. Формування доданої вартості у виробництві та переробці зерна в умовах децентралізації влади в Україні. Аспекти стабільного розвитку економіки в умовах ринкових відносин: XIII Міжнародна науково-практична конференція, присвячена 175-річчю з Дня заснування Уманського національного університету садівництва, м. Умань, 30 травня 2019 року: тези доповіді. Умань, 2019. С. 123–125.

АНОТАЦІЯ

Світовий О. М. Організаційно-економічні засади формування доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі АПК. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук зі спеціальності 08.00.03 «Економіка та управління національним господарством». Національний університет біоресурсів і природокористування України. Київ, 2021.

У роботі виявлено проблеми та аргументовано і сформовано теоретичні, методологічні та організаційно-економічні положення щодо формування доданої вартості в зернопродуктовому підкомплексі АПК. Удосконалено методологію наукового дослідження формування доданої вартості через взаємозв'язок теорії і практики, принципів, законів і методів пізнання. Розроблено стратегію управління доданою вартістю у підкомплексі, яка забезпечить одержання максимальної величини доданої вартості.

Запропоновано концепцію міжгалузевго підходу до формування доданої вартості в зернопродуктовому підкомплексі, а також визначено концептуальні основи державного регулювання доданою вартістю через посилення вертикальної та горизонтальної інтеграції, розвиток кооперації, створення кластерів.

Визначено модель формування оптимальної величини доданої вартості, яка враховує стимулюючий вплив основних факторів та оптимізує реалізацію продукції зернопродуктового підкомплексу з високою доданою вартістю як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках. Доповнено систему показників для аналізу доданої вартості та оцінки її структури.

Ключові слова: додана вартість, агропромисловий комплекс, зернопродуктовий підкомплекс, зерно, амортизація, заробітна плата, рента, прибуток, економічна ефективність, кооперація, вертикальна та горизонтальна інтеграція, кластеризація, міжгалузєва концепція формування доданої вартості, стратегія управління доданою вартістю.

АННОТАЦИЯ

Свитовый А. М. Организационно-экономические основы формирования добавленной стоимости в зернопродуктовом подкомплексе АПК. – Квалификационный научный труд на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени доктора экономических наук по специальности 08.00.03 «Экономика и управление национальным хозяйством». Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины. Киев, 2021.

В работе выявлены проблемы, аргументированы и сформированы теоретические, методологические и организационные экономические положения по формированию добавленной стоимости в зернопродуктовом подкомплексе АПК. Усовершенствована методология научного исследования формирования добавленной стоимости через взаимосвязь теории и практики, принципов, законов и методов познания. Разработана стратегия управления добавленной стоимостью подкомплекса, которая обеспечит максимальную величину добавленной стоимости.

Проведен анализ динамики создания добавленной стоимости в процессе производства и переработки зерна. Также установлен размер добавленной стоимости по видам продукции в зернопродуктовом подкомплексе. Охарактеризованы соотношение величины добавленной стоимости в производстве полного цикла по отраслям. Доказана целесообразность увеличения объема переработки в системе зернопродуктового подкомплекса.

Установлено, что переработка зерна на комбикорма и производство макаронных изделий может удвоить величину созданной добавленной стоимости по отношению к величине добавленной стоимости в сырье. Исследовав технологическую цепочку от производства пшеницы к созданию конечного продукта – хлеба, можно констатировать, что при этом добавленная стоимость по отношению к производству и реализации зерна пшеницы увеличивается в 2,6 раза, в том числе переработка зерна на муку увеличивает добавленную стоимость на половину.

Определено, что зернопродуктовый подкомплекс нашей страны ориентирован в основном на производство зерна и уделяется недостаточно внимания его переработке. Подавляющее большинство выращенного зерна экспортируется как сырье. Продукция с высокой добавленной стоимостью, то есть готовые продукты из зерна и продукты его переработки, занимают в общем производстве незначительный процент. В этом случае государство недополучает значительную часть добавленной стоимости, а, соответственно, и национального дохода.

Выяснено, что кооперация является важным фактором формирования добавленной стоимости в зернопродуктовом подкомплексе. Важно развивать все ее виды в производстве и переработке зерновой продукции, уделяя особое внимание мелким товаропроизводителям. Также стоит создавать как производственные, так и обслуживающие кооперативы. В этом процессе важно и то, что мелкие товаропроизводители, каковыми есть часть фермеров и хозяйства населения, при привлечении к кооперативному движению, смогут совместно планировать свое производство и реализацию. Это сделает

невозможным перенасыщение рынка определенной продукцией и уменьшит зависимость аграриев от посредников.

Предложена концепция межотраслевого подхода к формированию добавленной стоимости в зернопродуктовом подкомплексе, а также определены концептуальные основы государственного регулирования добавленной стоимостью посредством усиления вертикальной и горизонтальной интеграции, развития кооперации, создания кластеров.

Обоснована необходимость создания кластерных систем организации зернопродуктового подкомплекса. Доказаны преимущества такой интеграции в создании большей добавленной стоимости на основе повышения эффективности производства и производительности труда. Предложена организационная структура регионального зернопродуктового кластера, а также аргументирована необходимость создания мегакластера.

Для координации действий региональных зернопродуктовых кластеров предложено создать Координационный Совет, который на общегосударственном уровне смог бы решать все необходимые вопросы эффективного функционирования всех участников.

Разработана модель формирования оптимальной величины добавленной стоимости, которая учитывает стимулирующее влияние основных факторов и оптимизирует реализацию продукции зернопродуктового подкомплекса с высокой добавленной стоимостью как на внутреннем, так и на внешнем рынках. Дополнена система показателей для анализа добавленной стоимости и оценки ее структуры. Доказана необходимость роста государственной поддержки производителей зерна и перерабатывающих отраслей; увеличения объемов государственного заказа и стабилизации закупочных цен; частичной компенсации и удешевления покупных ресурсов; расширения лизинга.

Обосновано, что выбор правильной стратегии в управлении добавленной стоимостью в зернопродуктовом подкомплексе обеспечит агропромышленному комплексу Украины интенсивное развитие, постепенное превращение агропромышленного производства из сырьевого в производство с высокой добавленной стоимостью. Совершенствование стратегического управления добавленной стоимостью в зернопродуктовом подкомплексе АПК может положительно повлиять на увеличение урожайности зерновых культур, улучшение качества зерна, снижение его себестоимости.

На основе проведенного исследования современного состояния и возможностей роста добавленной стоимости в зернопродуктовом подкомплексе, моделирования производства и переработки зерна разработаны и предложены «Основные стратегические направления максимизации добавленной стоимости в зернопродуктовом подкомплексе АПК Украины» как часть «Стратегии развития зернопродуктового подкомплекса АПК Украины до 2027 года».

Ключевые слова: добавленная стоимость, агропромышленный комплекс, зернопродуктовый подкомплекс, зерно, амортизация, заработная плата, рента, прибыль, экономическая эффективность, кооперация, вертикальная и горизонтальная интеграция, кластеризация, межотраслевая концепция формирования добавленной стоимости, стратегия управления добавленной стоимостью.

ANNOTATION

Svitoyi O. M. Organizational and economic principles of value added formation in the grain products subcomplex AIC. – The qualification scientific work on the rights of the manuscript.

Thesis for a Doctor of Economics degree in specialty 08.00.03 «Economics and Management of National Economy». National University of Life and Environmental Science of Ukraine. Kyiv, 2021.

The work identifies problems as well as argues and forms theoretical, methodological and organizational-economic provisions for the formation of value added in the grain products subcomplex of AIC. The methodology of scientific research of value added formation through the interrelation of theory and practice, principles, laws and methods of cognition has been improved. A strategy for value added management in the subcomplex has been developed, which allows obtaining maximum value added.

The concept of intersectional approach to the formation of value added in the grain products subcomplex is proposed, as well as the conceptual foundations of state regulation of value added through strengthening vertical and horizontal integration, development of cooperation, creation of clusters.

The determination of a model formatting the value of optimal value-added has been made, which takes into account influence of the main stimulating factors and optimizes sales of products of the grain product subcomplex with high value added for both, domestic and foreign markets. The paper also elaborates on the system of indicators to analyze value added and to estimate its structure.

Key words: value added, agro-industrial complex, grain products subcomplex, grain, depreciation, wage, rent, profit, economic efficiency, cooperation, vertical and horizontal integration, clustering, intersectional concept of value added, strategy of value added management.

Підписано до друку 09.04.2021 року.   Формат 60x84\16
Ум. друк. арк. 1,9   Обл.-вид.арк. 1,9
Наклад 100 прим.   Зам. № 210240

Віддруковано у редакційно-видавничому відділі НУБіП України
вул. Героїв Оборони, 15, Київ, 03041, тел.: 527-81-55, e-mail: nubip_druk@ukr.net
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4097 від 17.06.2011

